

BOUW- EN CULTUURHISTORISCH VERKENNING & WAARDESTELLING

TAC GEBOUW / VOORMALIG PHILIPS KANTOORGEBOUW - GC

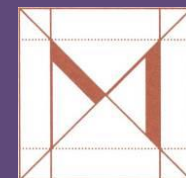
Gagelstraat 6-8 Eindhoven

Onderzoek i.o.v. Gemeente Eindhoven - Sector Ruimtelijke Expertise

15 juni 2017

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

COLOFON

Onderzoeksubject

TAC gebouw

Voormalig Philips kantoor- school- en winkelgebouw

Gagelstraat 6-8, Vonderweg 1

5611 BH / 5611 BK Eindhoven

Status

Geen beschermde status

Eigenaar / Opdrachtgever

Gemeente Eindhoven

Sector Ruimtelijke Expertise

Afdeling Projectexpertise

Contactpersoon [REDACTED]

Postbus 90150

5600 RB Eindhoven

Onderzoek en rapportage

[REDACTED]

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

bureau voor architectuur- en bouwhistorisch onderzoek, cultuurhistorische gebiedsanalyses, restauratie, onderhoud en bouwtechnisch onderzoek, publieksvoorlichting en publicaties over cultuurhistorie

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Bredestraat 1

6542 SN NIJMEGEN

tel: 024-3786742

info@monumentenadviesbureau.nl

www.monumentenadviesbureau.nl

Dit is een uitgave van het Monumenten Advies Bureau, Nijmegen,
juni 2017, copyright MAB Nijmegen 2017

INHOUD

1 Inleiding	4	3.3 Toegangen, vensters en lichtopeningen	48
2 Historische Context	7	3.3.1 Toegangen.....	48
2.1 Stedenbouwkundige context	7	3.3.2 Vensters en lichtopeningen	54
2.1.1 Strijp en Eindhoven.....	7	3.4 Interieur	59
2.1.2 Ontwikkeling Eindhoven in de 19 ^{de} eeuw.....	9	3.4.1 Indeling.....	59
2.1.3 Grootschalige uitbreidingen in de 20 ^{ste} eeuw	10	3.4.2 Kenmerkende en bijzondere ruimtes.....	62
2.1.4 Uitbreidingsplannen	11	3.4.3 Onderdelen.....	76
2.1.5 Ontstaan en groei van het Philips fabriekscomplex	12	3.5 Terrein.....	81
2.1 Stedenbouwkundige ontwikkeling	13	4 Cultuurhistorische waardenbepaling.....	83
2.2 Bouwhistorische ontwikkeling	20	4.1 Vergelijkende waardenbepaling.....	83
2.2.1 Oorspronkelijke opzet.....	20	4.2 Bouw- en architectuurhistorische waarden	83
2.2.3 Vroegste indeling.....	22	4.3 Situerings- en ensemblewaarde	85
2.2.4 Uitbouw entree en aanpassing vensters garderobe	22	4.4 Cultuurhistorische waarden	85
2.2.5 Personeelswinkel.....	25	4.5 Waardenstelling op onderdelen.....	86
2.2.6 Aanpassingen t.b.v. tijdelijke vestiging Van Abbemuseum.....	27	4.4.1 Exterieur	86
2.2.7 Functie en gebruik	28	4.4.2 Interieur	86
2.3 Kantoorgebouwen	29	4.6 Toelichting waardengradaties.....	87
2.3.1 Een vrij indeelbare plattegrond	30	5 Conclusies en aanbevelingen	89
2.3.2 Terughoudende uitstraling	30	6 Bronnen en literatuur	91
3 Beschrijving	34	6.1 Bronnen	91
3.1 Ligging en omgeving	34	6.2 Internet.....	91
3.2 Opzet complex	36	6.3 Literatuur.....	91
3.2 Constructies	39	Dateringsplattegrond	92
3.3 Gevels	41	Waardenplattegrond	93
3.3.1 Gevels tweelaags bouwdeel	41		
3.3.2 Gevels enkellaags bouwdeelen.....	45		
3.3.3 Gevels Ketelhuis en binnenplaatsen.....	46		

1 INLEIDING

In mei 2017 kreeg het Monumenten Advies Bureau opdracht van de Gemeente Eindhoven, sector Ruimtelijke Expertise om een bouw- en cultuurhistorische verkenning met waardestelling uit te voeren van het voormalige Philips kantoorgebouw aan de Gagelstraat 6-8 te Eindhoven.

Nadat dit gebouw in 1992 door Philips werd afgestoten werd dit door de Gemeente Eindhoven aangekocht. Hierna heeft het gebouw van 1995 tot 2003 als tijdelijke vestiging van het Van Abbemuseum gefungeerd en sindsdien is Temporary Art Centre in het gebouw gehuisvest. Het gebouw, dat geen beschermde status heeft, ligt binnen het project gebiedsontwikkeling Emmasingelkwadrant. Het projectgebied omvat globaal het gebied tussen de Emmasingel en het Philipsstadion, het vroegere fabrieksterrein van de N.V. Philips Gloeilampenfabriek.

In het kader van de gebiedsontwikkeling is in november 2016 een ontwikkelingsvisie voor het gebied opgesteld, die door de gemeenteraad als richtinggevend is vastgesteld. Binnen deze visie zijn ook verschillende varianten voor de invulling van het Philips kantoorgebouw en directe omgeving uitgewerkt. Al naar gelang van de varianten worden delen van het gebouw of zelfs het gehele gebouw gesloopt. Vanuit verschillende hoeken is hierop weerstand ontstaan, mede omdat veel mensen een herinnering aan het gebouw hebben, met name aan de periode dat de Philips personeelswinkel in het pand was gevestigd. Het Monumenten Advies Bureau is gevraagd om een objectief beeld te geven van het gebouw en hierin aanwezige cultuurhistorische waarden.

Het onderzoeken en documenteren van gebouwen waarvan de toekomst nog niet volledig zeker is, is in ieder geval aan te bevelen, enerzijds om duidelijk te krijgen of de betekenis ervan voor de stad een inspanning tot behoud en herbestemming rechtvaardigt en anderzijds omdat ook in het geval sloop uiteindelijk de enige optie blijkt, de historie en betekenis van het gebouw in ieder geval is vastgelegd en het gebouw in zijn laatste gedaante is gedocumenteerd.

Onderzoek

De gemeente Eindhoven verleende de opdracht in mei 2017. De vraagstelling met betrekking tot het voormalige Philips kantoorgebouw omvatte het opstellen van een bouw- en cultuurhistorische verkenning met waardenstelling. Hierin zijn opgenomen:

- De historische en stedenbouwkundige context en bouwkundige ontwikkeling van het complex.
- Beknopte documentatie en beschrijving huidige bouwsubstantie en fotoreportage bestaande toestand.
- Algemene waardestelling en getrapte waardestelling op onderdelen volgens Richtlijnen voor Bouwhistorisch onderzoek

Veldwerk en archiefonderzoek

Het veldwerkonderzoek vond plaats op donderdag 1 juni 2017 en had het karakter van een bouwhistorische verkenning. Het gebouw is zowel in- als uitwendig bekeken en gedocumenteerd, waardoor een goede indruk kon worden gekregen van de oorspronkelijke opzet van het gebouw.

Daarnaast vond er aanvullend literatuur- en bronnenonderzoek plaats. Dit gebeurde aan de hand van relevante literatuur en websites, maar ook door het inzien van bouwtekeningen en ander archiefmateriaal. Dit materiaal is

2 HISTORISCHE CONTEXT

In dit hoofdstuk wordt een beeld geschetst van de historie van het onderzochte complex vanuit verschillende invalshoeken. Hierbij wordt onder meer in gegaan op stedenbouwkundige en architectuurhistorische ontwikkelingen om het gebouw en zijn directe omgeving in zijn context te kunnen plaatsen. Daarnaast wordt ingegaan op de bouw en hierbij betrokken partijen. Vervolgens wordt aan de hand diverse bronnen de ontwikkeling van het complex geschetst.

2.1 STEDENBOUWKUNDIGE CONTEXT

In deze paragraaf komt de stedenbouwkundige context aan de orde. Hierbij wordt met name ingegaan op het ontstaan van Eindhoven en de eerste uitbreidingen. Hierna zal nog kort worden ingegaan op de latere ontwikkelingen.

2.1.1 Strijp en Eindhoven

In de middeleeuwen was Eindhoven een bescheiden vestingstad aan de monding van de Gender in de Dommel. Rondom bevonden zich de dorpen Gestel, Stratum, Strijp, Tongelre en Woensel. De stad kreeg in 1232 stads- en marktrechten van hertog Hendrik I van Brabant, maar al rond 1100 moet het eerste kasteel van Eindhoven zijn gebouwd. De omwalling van de vestingstad Eindhoven liep langs het huidige tracé van de Emmasingel, de Keizersgracht, de Wal en de Vestdijk. De stadsmuren zijn nog in de vroege 16de eeuw gemoderniseerd met aarden wallen en bastions op de hoeken. Omdat ze slechts beperkt weerbaar waren (zonder brede of

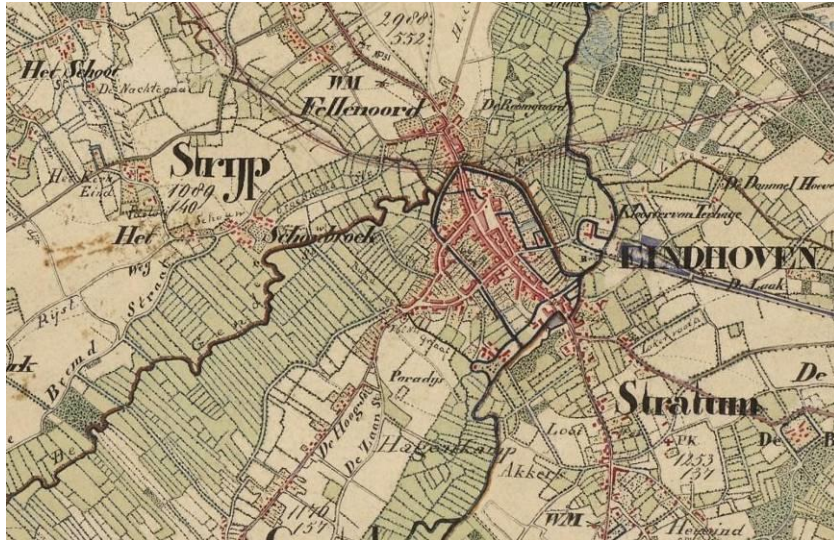
dubbele grachten, en allerlei voorwerken zoals ravelijnen) zijn ze al omstreeks 1583 geslecht.

Het belang van Eindhoven lag niet zozeer in de vestingfunctie als wel in haar betekenis als een marktstad met een centrumbetekenis voor de omliggende dorpen en gehuchten, waaronder Strijp.

Omstreeks 1560 gemaakte Kaart van Eindhoven door Jacob van Deventer. De Gagelstraat is als verbinding tussen Woensel en Strijp al herkenbaar. Bron: RHCE nr. 55474

Het gebied rond Eindhoven behield tot ver in de 19de eeuw een landelijk karakter. De omliggende dorpen bestonden voor een belangrijk deel uit lintbebouwing langs de uitvalswegen van Eindhoven. Zij zijn veelal ontstaan op de hoger gelegen zandruggen tussen de beekdalen rondom een kerk.

Topografische Kaart Eindhoven en omgeving midden 19de eeuw. De latere Boschdijk wordt hier nog gestippeld weergegeven. Bron: Nationaal Archief 4.TOPO inv.nr. 9.180

Uitsnede uit voorgaande afbeelding. De pijl markeert de onderzoekslocatie. De nog aan te leggen spoorlijn Den Bosch-Eindhoven is al ingeschetst. Bron: Nationaal Archief 4.TOPO inv.nr. 9.180

Strijp was tot 1920 een zelfstandige gemeente ten westen van Eindhoven. De kern werd gevormd door het dorp Strijp. Daarnaast behoorden de gehuchten Schoot, Schouwbroek, Het Ven, Heuvel, Slifferd, Hurk, Welschap en Lieveendaal tot de gemeente.

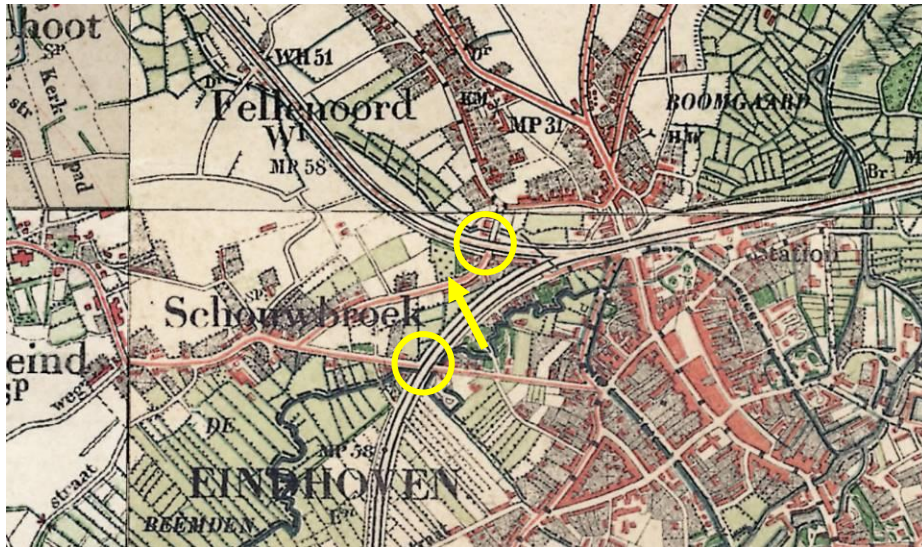
Tot omstreeks 1900 was het een uitgesproken plattelandsgemeente met hoofdzakelijk lintbebouwing langs de uitvalswegen ter plaatse van de kernen. Hoewel verschillende van deze wegen nog de basis vormen voor een deel van het huidige stedenbouwkundig patroon zijn de gehuchten in de bebouwing niet- of nauwelijks meer herkenbaar. Voor het dorp Strijp ligt de oudste basis ter plaatse van de huidige Strijpsestraat.

Overzicht van de gemeente Strijp in 1866. De gemeente telde toen 1.110 inwoners. Bron: J. Kuyper, Uitgave Hugo Suringar Leeuwarden. - Gemeente Atlas van Nederland.

De aanleg van de steenweg tussen 's-Hertogenbosch en Luik in 1818 zorgde voor economische groei van de stad, waar toen al enige textielnijverheid bestond. Om de bereikbaarheid nog meer te verbeteren is tussen 1843 en 1846 het Eindhovens kanaal aangelegd, dat bij Helmond

Een en ander leidde tot de toenemende verstedelijking van het gebied. Zo kwam er in de loop van de 19e eeuw steeds meer lintbebouwing op de dekzandruggen langs de verbindingswegen tussen de dorpen en de stad. Tegelijk verrezen langs de randen van het centrum van Eindhoven diverse textiel- en tabaksfabrieken. Het achterliggende gebied behield voornamelijk een plattelandskarakter. De door deze ontwikkelingen gevormde radialen zijn nog steeds herkenbaar in de stedelijke structuur. Bovendien zijn in het huidige stadsbeeld de oude dorpskernen van bijvoorbeeld Woensel of Stratum nog herkenbaar. In westelijke en noordelijke richting werden de ontwikkelingen belemmerd door de in de jaren 60 en 70 van de 19de eeuw aangelegde spoorwegen. Het oostelijke deel van de gemeente Strijp was vanuit Eindhoven toegankelijk via de Willemstraat en vanuit Woensel via de Gagelstraat.

Topografische kaart ca. 1901. Gagelstraat en Willemstraat vormen verbindingen over de spoorlijnen (cirkels). Bron: Kadaster

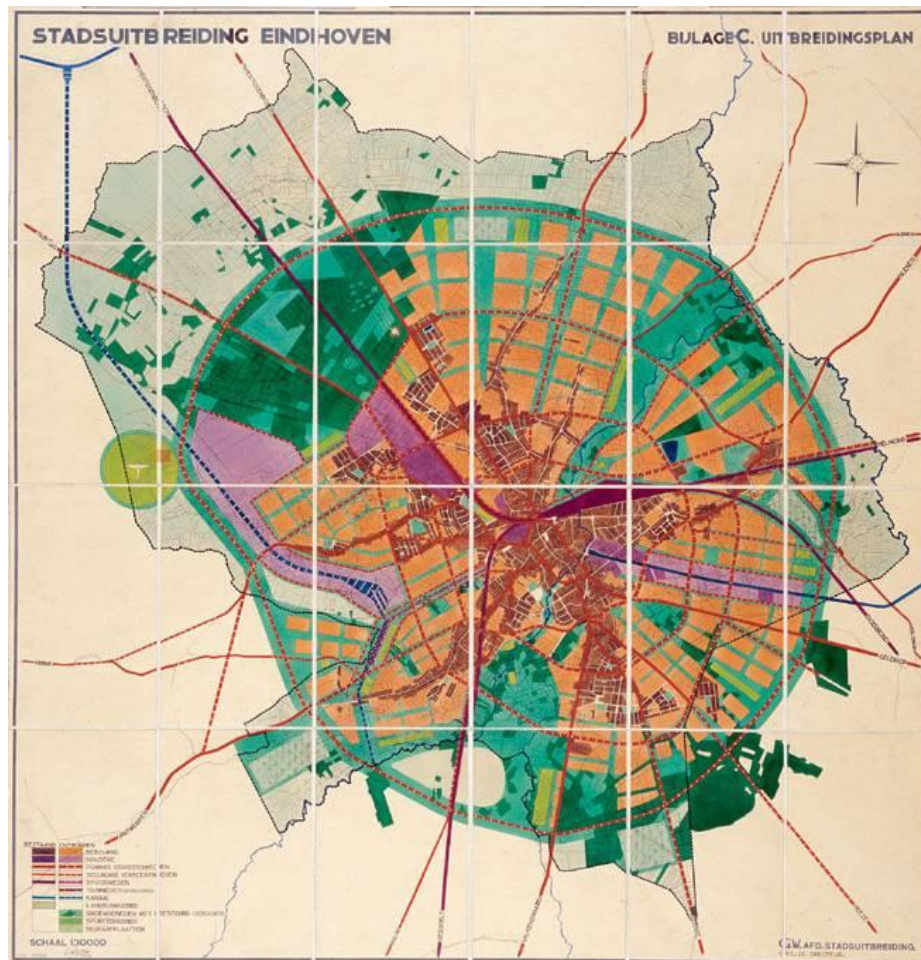
2.1.3 Grootschalige uitbreidingen in de 20ste eeuw

In 1918 kampte Eindhoven met een groot ruimtegebrek en als reactie hierop gaf de gemeente opdracht voor een algemeen uitbreidingsplan. De door de architecten Louis Kooen en Joseph Cuypers samengestelde plannen werden echter niet uitgevoerd. Wel zijn in 1920 de vijf omliggende dorpen, Stratum, Woensel, Tongelre, Strijp en Gestel geannexeerd. In 1923 en 1930 werden nieuwe plannen samengesteld (plan G.C. Kools/De Casseres), die enige basis vormden voor de ontwikkeling. Bij de gedeeltelijk uitgevoerde plannen uit 1930 kreeg de stad een wegenstructuur van ringen en radialen.

Na de annexatie van de dorpen groeide de stad explosief, vooral door de ontwikkeling van het Philipsconcern, waardoor Eindhoven internationaal

op de kaart kwam te staan en de bijnaam 'Lichtstad' kreeg. In 1891 was de gloeilampenfabriek van Philips opgericht en deze zou uitgroeien tot een gigantisch elektronicaconcern. In het kielzog hiervan verrezen grote industriële en woningbouwcomplexen, onderwijsinstellingen en vrijetijdsaccommodaties. Doordat de spoorlijn een grote verkeersbarrière vormde tussen het noorden en zuiden van de stad, vonden de stadsuitbreidingen voor de oorlog vooral plaats tussen de radialen in de dorpen ten zuiden van het spoor.

Nadat de bombardementen in de Tweede Wereldoorlog grote delen van de oude binnenstad (Demer) en van de Fellenoord hadden verwoest, is in de wederopbouwperiode onder meer het hoogspoor (1953) gerealiseerd. Daardoor kwam ook de verstedelijking van Woensel op gang. Om de binnenstad te ontlasten en de vroegere dorpen beter te verbinden werd een rondweg gerealiseerd. Bovendien kwamen er nieuwe radialen, zoals de Karel de Grotelaan en de J.F. Kennedylaan.

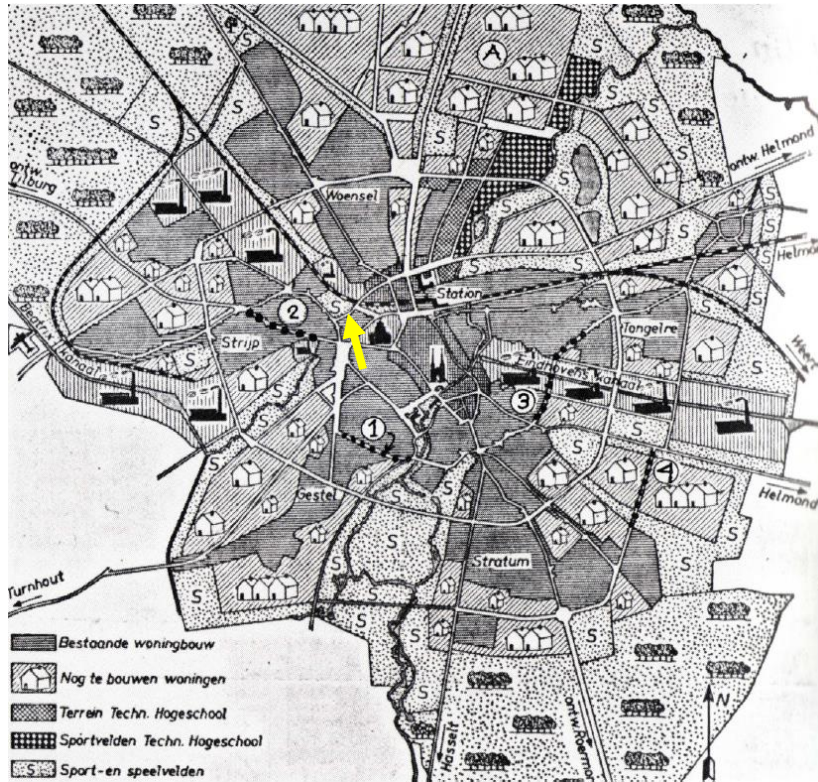

Uitbreidingsplan van J.M. de Casseres, 1930. Het plan heeft een sterk radiale opzet. Bron: RHCE

2.1.4 Uitbreidingsplannen

Tot aan de Tweede Wereldoorlog ontwikkelde Eindhoven zich vooral langs de assen van de in 1920 geannexeerde dorpen. Als gevolg hiervan waren verschillende bebouwingsassen ontstaan, die onderling hoofdzakelijk via het centrum waren verbonden. Een stedenbouwkundig plan van directeur gemeentewerken G.C. Kools uit 1940, nog sterk gebaseerd op het plan van De Casseres uit 1930, voorzag in de aanleg van een ringweg en ruimte voor woningbouw om meer samenhang te realiseren tussen de afzonderlijke dorpen. Na de bombardementen in 1942 en 1943 en gevechten in 1944 was veel schade aan de binnenstad ontstaan en hierop werd door J. van der Laan een Wederopbouwplan (1943-1946) opgesteld. Al snel kreeg het bureau Verhagen, Kuiper, Gouwetor opdracht voor een algemeen uitbreidingsplan, dat in 1946 gereed was, maar later nog werd herzien.

In het plan van ir. J.A. Kuiper werd de industrie geconcentreerd rond het Eindhovens Kanaal (oost), het Beatrixkanaal aan de westzijde van de stad en een strook ten zuidwesten van het spoor richting 's-Hertogenbosch, waarin het huidige Strijp-S, maar ook het oude fabrieksterrein van Philips vallen. Woningbouw werd geconcentreerd in verschillende buurten verspreid over de stad, waarbij elke buurt op een specifieke bevolkingsgroep was gericht. Verder voorzag het plan in de aanleg van ringwegen, waarvoor zoveel mogelijk al aangelegde wegen werden gebruikt. In een herzien plan in 1955 werd dit een volledige ringweg met gescheiden rijbanen

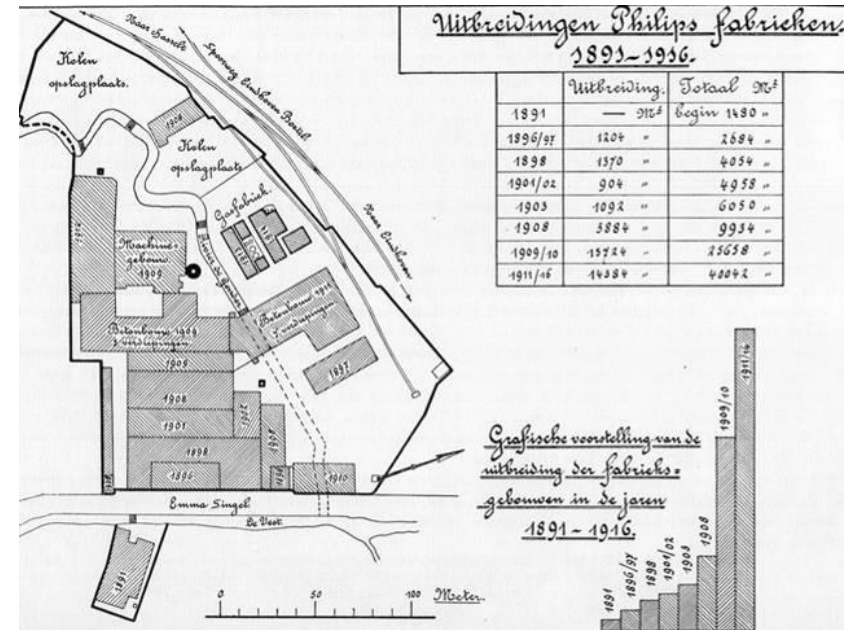

Weergave t.b.v. publicatie in dagbladen, van het door ir. A.J. Kuiper in 1950 opgestelde algemeen uitbreidingsplan. Het gebied rond de Gagelstraat wordt als 'bestaande woningbouw' weergegeven. Het terrein van het Philipsstadion als 'Sport- en speelvelden'.

2.1.5 Ontstaan en groei van het Philips fabriekscomplex

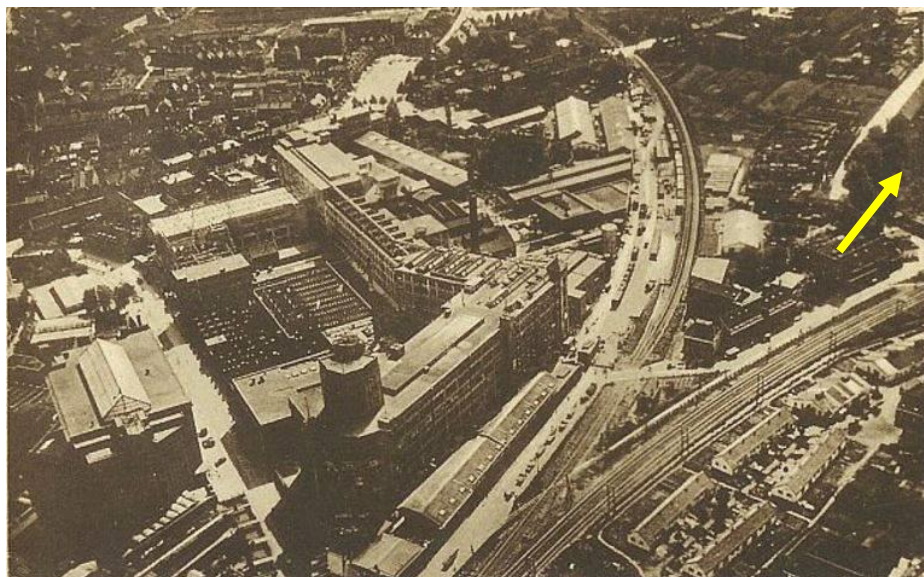
In 1891 richtte Gerard Philips (1858-1942) aan de huidige Emmasingel de gloeilampenfabriek Philips & Co op. Al spoedig vonden uitbreidingen plaats en werd de oversteek naar de westzijde van de Emmasingel gemaakt, waar de belangrijkste concentratie van het fabriekscomplex zou ontstaan. Een uitbreidingskaart uit 1916 laat zien dat dan al een fors

complex is ontstaan, dat aan de noordzijde werd begrensd door het spoor. Aan deze zijde lagen ook forse kolenopslagplaatsen.

Overzichtskaart uitbreidingen Philipsfabrieken 1891-1916 met linksonder aan de Emmasingel het voormalige gloeilampenfabriekje. Bron: Collectie Philipsarchief

De sterkste groei zou pas vanaf ca. 1930 plaats vinden. Daarbij verrezen diverse enorme meerlaags fabrieksgebouwen binnen een gebied dat werd begrensd door de Emmasingel, de Willemstraat en het spoor ter plaatse van de huidige Mathildelaan. Aan de westzijde vormde aanvankelijk de zuidelijke aftakking van het spoor, de zogenaamde Belgische lijn richting Winterslag de begrenzing van het fabrieksterrein. Hier reed in 1973 de laatste trein en in 1985 werd de lijn verwijderd. Tussen deze spoorlijn en de Gagelstraat bevond zich een complex arbeiderswoningen en aanvankelijk wat kleinschalige industrie.

Overzicht van de Philipsfabrieken in 1928 in zuidwestelijke richting, met centraal de in zuidelijke richting afbuigende Belgische lijn. Geheel rechts is nog juist de bocht in de Gagelstraat herkenbaar, Bron: EIB, nr. 3987.

Het is in dit gebied dat, met uitzondering van de zone direct langs het spoor, nog vooral een woonbuurt was, waar Philips op een merkwaardig driehoekig perceel een kantoorgebouw liet bouwen. Tot dan toe was dit terrein onbebouwd en vormde dit een opmerkelijk grote groene zone met een parkachtige aanleg binnen dit verder grotendeels bebouwde gebied.

Luchtfoto uit 1925, waarop linksonder de parkachtige tuin herkenbaar is, waar enkele jaren later het Philips kantoorgebouw zou worden gebouwd. Bron: EIB, nr. 10502

2.1 STEDENBOUWKUNDIGE ONTWIKKELING

Hoewel dat in de huidige situatie nauwelijks voorstelbaar is, behoort de Gagelstraat tot de oudste wegen ten westen van Eindhoven. Al in de 19de eeuw is de straat goed herkenbaar als een gebogen wegstructuur van Fellenoord naar Schouwbroek langs de oostrand van Strijp. De weg liep tot in de 20ste eeuw nog grotendeels door landelijk gebied. Aanwezige bebouwing concentreerde zich in bebouwingslinten langs de bestaande wegen. Van uitbreidingen was in dit gebied nog nauwelijks sprake, hoewel Eindhoven in deze periode enorm expandeerde. Zowel de Gagelstraat als de Willemstraat ontwikkelen zich als lokale hoofdverbindingen.

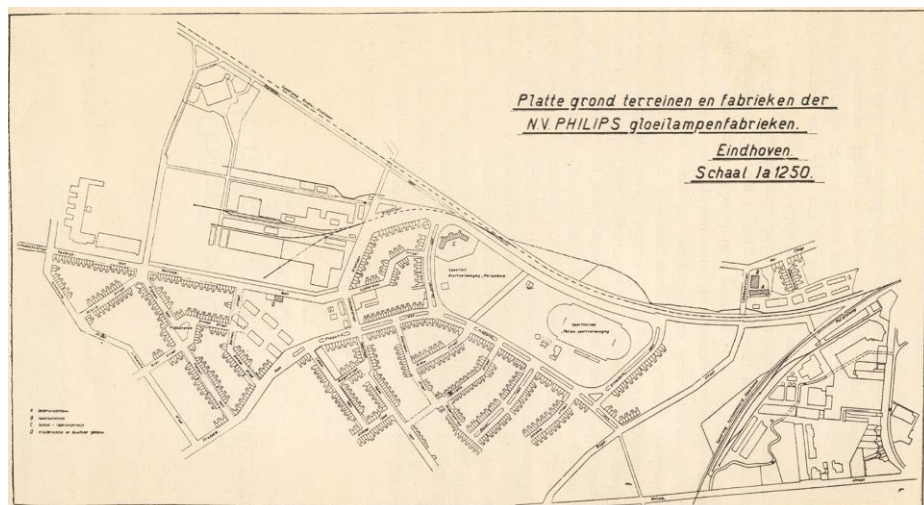
Deze topografische kaart uit 1912 toont het nog landelijke grondgebied van de gemeente Strijp, ten westen van de in noordelijke- en zuidelijke richting afbuigende sporen. Bron: Kadaster.

In 1909 kocht Philips ten westen van de Gagelstraat een gebied om hier woningen voor de fabrieksarbeiders te bouwen. Hier ontstond in drie fasen tussen 1910 en 1923 de wijk Philipsdorp naar stedenbouwkundige plannen van G.J. de Jongh (fase 1) en K.P.C. de Bazel (fase 2 en 3). Bij de plannen werden niet alleen woningen, maar ook alle bijbehorende voorzieningen geïntegreerd. Naast de noodzakelijke voorzieningen zoals winkels werd ook veel aandacht besteed aan groen en mogelijkheden voor ontspanning. Hiervoor werd tussen Philipsdorp en het spoor een park met een korfbalveld, een voetbalveld met tribune en een muziekkoepletje. Inmiddels is dit park volledig volgebouwd met het huidige Philipsstadion en diverse kantoren. Met de aanleg van Philipsdorp was het gebied rond de Gagelstraat centraal tussen de kern van het fabrieksterrein en Philipsdorp komen te liggen. De locatie was daarom ook zeer logisch voor

de vestiging van een kantoorgebouw. Wel vormde de tot 1985 de spoorlijn richting België enigszins een belemmering, maar een overweg nabij de afsplitsing maakte onderlinge verbinding toch goed mogelijk. Bovendien vormde deze overweg de belangrijkste verbinding tussen de fabriek en Philipsdorp via de Gagelstraat.

Deze luchtfoto uit 1937 toont op de voorgrond de Philipsfabriek. Centraal is het kantoorgebouw te zien en rechtsboven het Philips sportcomplex. Bron: EIB, nr. 4481

Plattegrond van terreinen en fabrieken van de N.V. Philips gloeilampenfabrieken uit 1925.
Bron: EIB, nr. 20020

Topografische kaart 1930, waarop de aanleg van Philipsdorp goed herkenbaar is. Het onderzochte gebouw wordt nog niet weergegeven. Bron: Kadaster

Een luchtfoto uit 1937 laat goed de centrale ligging zien. Te zien is ook dat het kantoorgebouw ligt ingebed tussen de in 1928 tot het eerste flatgebouw van Eindhoven omgevormde voormalige fabriek van Van Gardinge & Co en een rij arbeiderswoningen langs de noordzijde van de Gagelstraat. Langs de zuidrand van de Parkzone was de voorloper van de huidige Vonderweg, de Elisabethlaan aangelegd met een rij wat grotere woningen tegenover de groene randzone van het Philips sportcomplex.

Op de luchtfoto is ook goed te zien hoe het gebouw zich voegt binnen de omliggende lage en hoofdzakelijk kleinschalige bebouwing langs de Gagelstraat en de Elisabethlaan. Met de tweelaags opzet van de entreepartij op de hoek met de Ventoselaan is bovendien ook aansluiting gezocht bij de hogere Ventoseflat. Aan de zijde van de Elisabethlaan lag de lage entree terug ten opzichte van de woningen en het in 1929 in de Ventoseflat geopende Victoriahotel. Dit omhoekende deel van de Ventoseflat is echter met de aanleg van de Vonderweg komen te vervallen.

Topografische kaart 1953, waarop nu ook het kantoorgebouw herkenbaar is (pijl). Dit ligt centraal tussen Philipsdorp (gele cirkel) en de fabrieken (rode cirkel). Bron: Kadaster

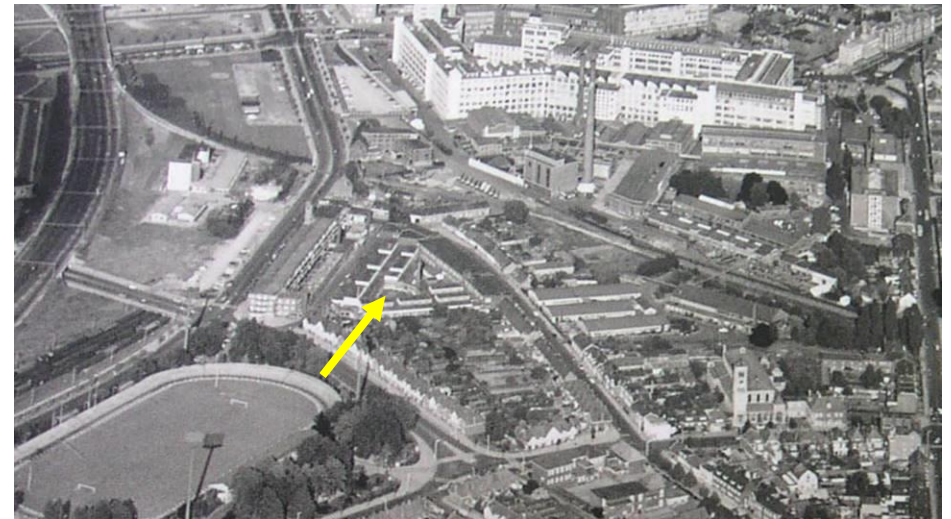
De Elisabethlaan in 1917, met rechts de groenzone rond het Philips sportcomplex. Bron: EIB, nr. 41967

Rechts van de Ventoseflat de entree tot Philipsdorp aan de noordzijde van de Elisabethlaan. Bron: EIB, nr. 2627

Bij de aansluiting van de Frederiklaan (links) op de Gagelstraat (rechts) markeerden zuilen de toegang tot Philipsdorp. Bron: RHCE, nr. 254040

Luchtfoto uit 1961, waarop het in 1953 geopende hoogspoor gereed is gekomen. Daarmee is de spoorzone in noordelijke richting opgeschoven en is tussen de Mathildelaan en het spoor een terrein vrijgekomen. De Elisabethlaan is doorgetrokken, met een verbinding onder het spoor. Bron: EIB, nr. 5579 (uitsnede)

Belangrijke veranderingen in dit gebied vonden plaats met de opening van het hoogspoor in 1953. Met het opschuiven van de spoorzone in noordelijke richting lag de Mathildelaan niet langer langs het spoor. De Gagelstraat liep ook niet langer door over het spoor. In plaats daarvan werd de Elisabethlaan in noordelijke richting voorbij de Mathildelaan doorgetrokken met een verbinding via de Elisabethtunnel richting het centrum.

Topografische kaart 1963, waarop het verlegde spoor en de doorgetrokken Elisabethlaan zijn weergegeven. Bron: Kadaster

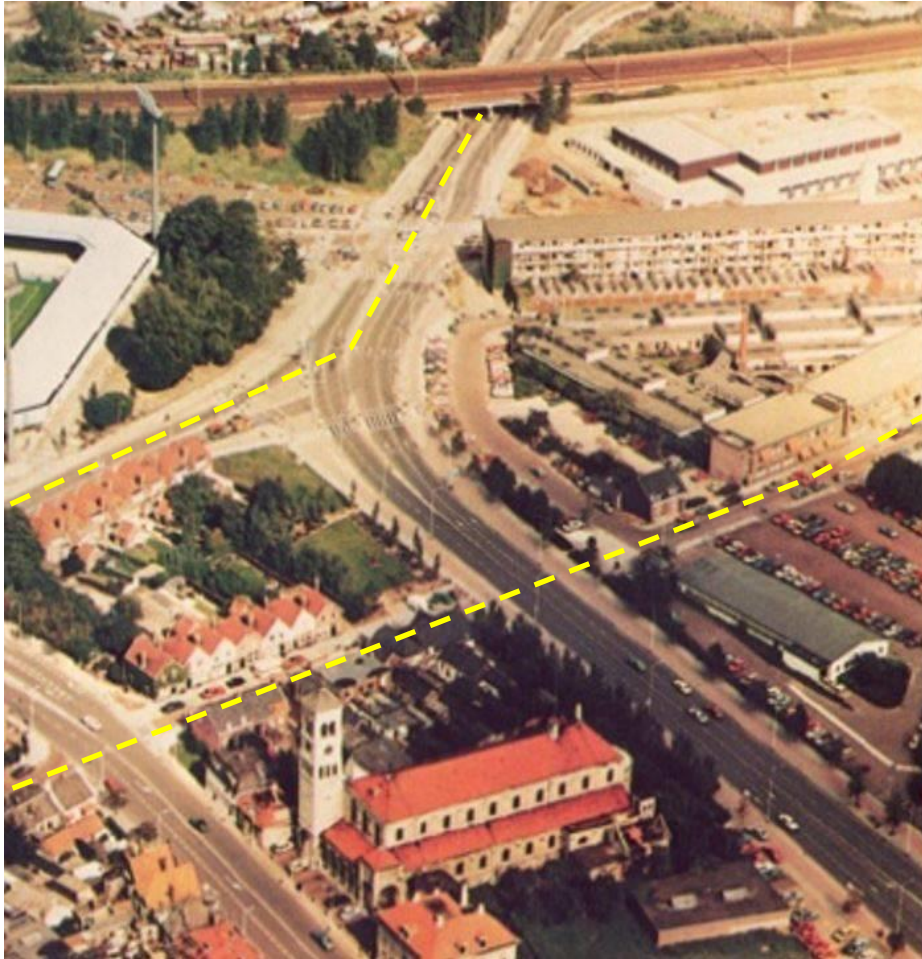
Tot 1971 bleef deze situatie gehandhaafd. In dat jaar werd fors ingegrepen in de stedenbouwkundige structuur met de aanleg van de Vonderweg. Daarvoor werd een groot deel van de woningen langs de Elisabethlaan en de Gagelstraat gesloopt omdat het nieuwe wegtracé het bouwblok doorsneed. Alleen bij de aansluiting op de Frederiklaan bleven nog tot 1993 acht woningen aan de vroegere Elisabethlaan bewaard.

De aanleg van de Vonderweg in 1971. Het westelijke deel van de Ventoseflat is dan al gesloopt. Bron: EIB, nr. 27623

Met deze ingreep kwam de tot dan toe nauwelijks zichtbare westzijde van het kantoorgebouw langs de nieuwe Vonderweg te liggen. Aan deze zijde werden voornamelijk parkeerplaatsen aangelegd, met langs de gevels van het kantoorgebouw en langs weerszijden van de parallelweg groenstroken. Tussen het kantoorgebouw en de parallelweg bleven aanvankelijk nog twee woningen gehandhaafd, maar deze werden in de jaren tachtig ook gesloopt. Hier bevindt zich nu een groenstrook.

Van de vroegere arbeiderswoningen langs de Gagelstraat bleef daarmee alleen ten westen van de Vonderweg nog een deel bewaard, maar door de zeer brede doorbraak t.b.v. de Vonderweg is dit deel van de Gagelstraat nauwelijks meer herkenbaar als een deel van dezelfde straat.

Luchtfoto uit 1980 met de nieuw aangelegde Vonderweg, die de bebouwing van de Elisabethlaan (bovenste stippellijn) en de Gagelstraat (onderste stippellijn) doorsnijdt. Bron: EIB, nr. 26159

Van de vroegere bebouwing langs de Elisabethlaan bleef na de aanleg van de Vonderweg nog een klein deel tussen de Vonderweg en de Frederiklaan behouden. Deze woningen werden echter in 1993 alsnog gesloopt ten behoeve van de ontsluiting van het Philipsstadion.

Op deze luchtfoto van het Philipsstadion uit 1993 is nog een deel van de woningen langs de vroegere Elisabethlaan aanwezig. Zij zouden datzelfde jaar nog gesloopt worden. Inmiddels is ter plaatse een parkeerterrein ontstaan. Bron: EIB, nr. 2927

Ook het gebied tussen de Belgische lijn en de Gagelstraat veranderde geleidelijk. Op het eerder nog onbebouwde terrein tussen twee rijen met arbeiderswoningen tegenover het kantoorgebouw werden eind jaren vijftig diverse lage loodsen gebouwd. Daarvan is er op de luchtfoto uit 1980 nog één herkenbaar. De andere loodsen zijn dan al gesloopt op ruimte te maken voor een parkeerterrein. Nadat de Belgische lijn in 1971 buiten gebruik raakte kon Philips de fabriek in deze richting uitbreiden. Langs de Mathildelaan werden in het verlengde van de lichttoren (gebouwen ED en EC) in 1973 twee meerlaags gebouwen gebouwd, die

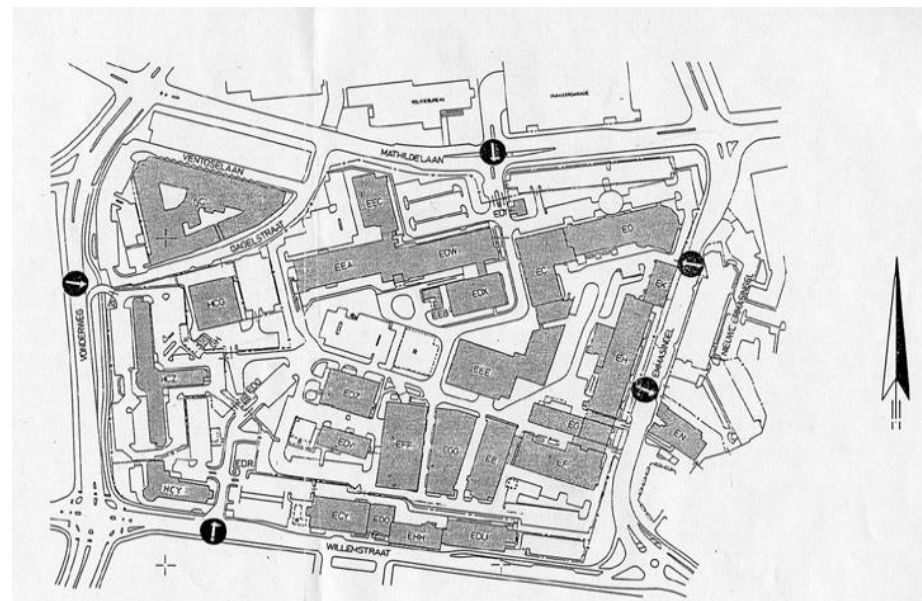

later nog met een hier haaks op geplaatst deel in noordelijke richting werden uitgebreid.

Ter plaatse van de laatste loods aan de Gagelstraat verrees in 1981 het zogenaamde HCZ-gebouw. Dit werd gebouwd voor AGO Verzekeringen, maar werd enkele jaren later door Philips in gebruik genomen.

Deze foto uit het begin van de jaren 80 toont de nieuwe gebouwen van het Philipscomplex, met rechtsonder op de voorgrond nog juist een deel van het kantoorgebouw. Bron: EIB, nr. 40453

Deze plattegrond van het Philipscomplex uit 1989 laat geen spoor meer zien van de spoorlijn richting België. Het complex is tot aan de Gagelstraat uitgebreid. Bron: Eindhoven-in-beeld.nl, nr. 22400

Tussen deze jongere kantoorgebouwen, waarvan de gebouwen aan de Mathildelaan thans worden gerenoveerd en het gebouw aan de Vonderweg is gestript in afwachting van een herbestemming, liggen nu langs de Gagelstraat parkeerterreinen.

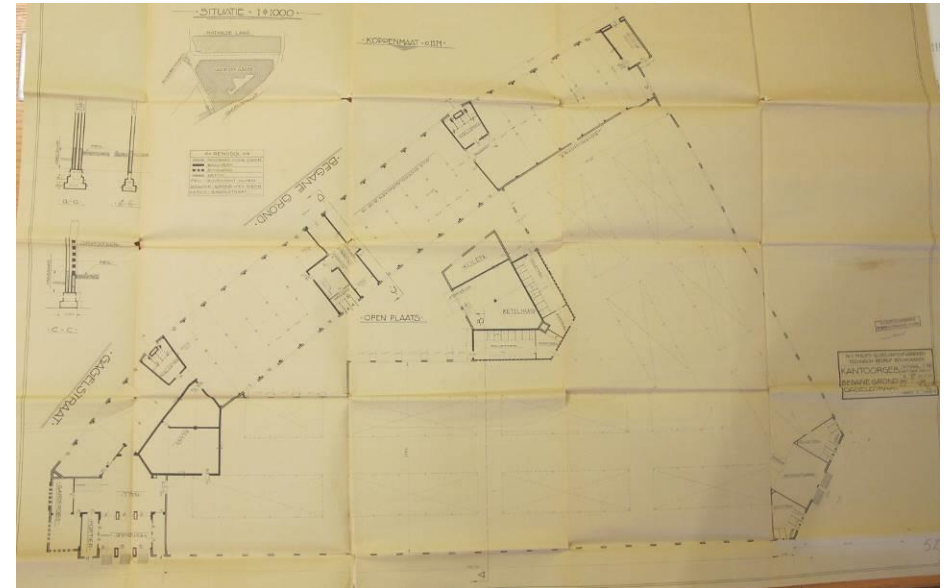
Recent beeld van de grootschalige veranderingen in het gebied. De stippellijn markeert de Gagelstraat. Bron: Google Maps

2.2 BOUWHISTORISCHE ONTWIKKELING

2.2.1 Oorspronkelijke opzet

Voor dit gebouw werd in augustus 1929 een bouw aanvraag ingediend door de afdeling Technische Bedrijven van de N.V. Philips Gloeilampenfabriek. Hoewel het gebouw op de bouwtekening als

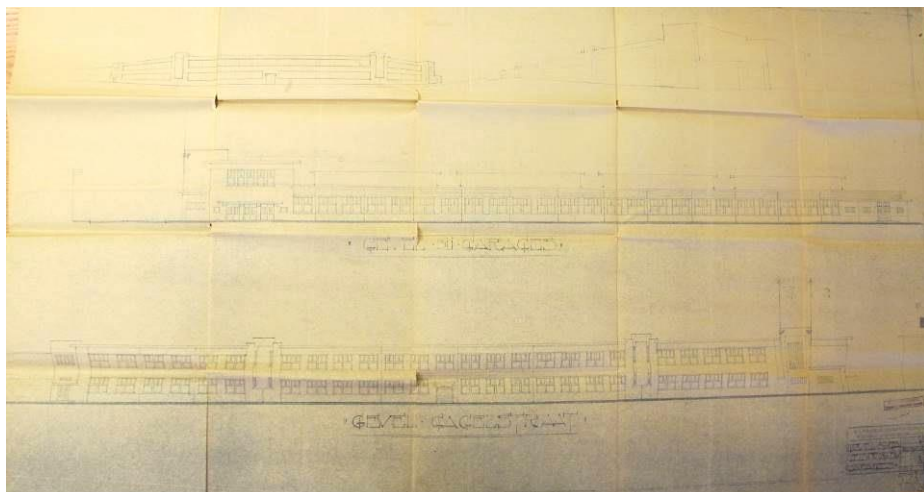
‘kantoorgebouw’ wordt aangeduid, geeft de tekening behoudens de entrees, de trappenhuisen, de kluis en toiletgroepen geen indeling weer. Na de eerste indiening hebben nog aanvullingen plaats gevonden.

Tekening d.d. 20-12-1929 behorend bij de bouw aanvraag van van augustus 1929. Bron: RHCE, toegang 1929-523

Het ontwerp van het gebouw was sterk gericht op de Gagelstraat en de hoek met de Ventoselaan. De toegang aan de zijde van de Elisabethlaan (huidige Vonderweg) werd dan ook als ‘nooduitgang’ gemarkeerd.

Het is niet waarschijnlijk dat het gebouw geen verdere indeling kreeg, al waren grote kantoorruimtes met in rijen opgestelde bureaus wel gebruikelijk.

Geveltekeningen d.d. 20-12-1929. Bron: RHCE, toegang 1929-523

Het vergunningstraject verliep niet geheel vlekkeloos, gezien een schrijven van de gemeente Eindhoven d.d. 25 november 1929.¹ Hierin wordt gesproken van een ‘noodkantoor’, wat betrekking lijkt te hebben op het enkellaags gedeelte. Blijkbaar was met toestemming van de gemeente met dit gedeelte begonnen voordat de vergunning was verleend. Men had echter ook al een begin gemaakt met de voorbouw aan de Gagelstraat en daarvoor hadden nog aanvullende tekeningen aangeleverd moeten worden. Daarmee zou aanvullende informatie moeten worden gegeven met betrekking tot: “... het maken van een kap op het gebouw of van een verdieping meer.” Aangezien de eerdere tekeningen al een voorbouw met twee bouwlagen laten zien lijkt het dat men mogelijk het plan had om een derde bouwlaag toe te voegen of de voorbouw te voorzien van een kap. De plannen zijn echter op deze onderdelen niet meer aangepast.

¹ Bron: brief d.d. 25 november 1929 in bouwdoossier 1929/523

In hoeverre het gebouw als een ‘noodkantoor’ werd gezien is niet duidelijk. Op de ingediende tekeningen wordt in alle gevallen gesproken van een ‘kantoorgebouw’.

De vergunning werd vervolgens in 1930 verleend.²

Ondanks de forse afmetingen sloot het gebouw goed aan bij de omliggende lage bebouwing. Het geknikte verloop van de gevel langs de Gagelstraat is op deze ongedateerde foto goed te zien. Bron: EIB, nr. 31446

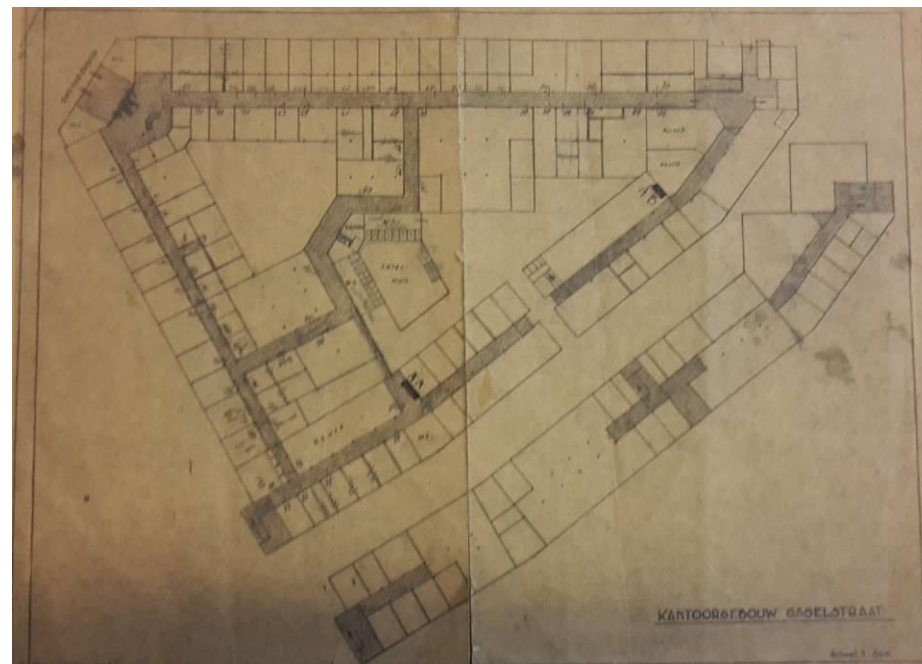
² Vermelding in TAC Gebouw door de tijd, 29-4-2014

2.2.3 Vroegste indeling

Hoewel de tekeningen behorend bij de bouwaanvraag geen indeling weergeven is het onwaarschijnlijk dat het gebouw in het geheel ongedeeld was. Een eerste plattegrond met een indeling dateert echter van een tiental jaren later. Op deze tekeningen is de binnentuin al weergegeven, die blijkens een luchtfoto uit 1937 nog niet aanwezig was. De entree aan de zijde van de Elisabethstraat is op deze tekening echter ook nog niet uitgebouwd, zodat de tekening tussen 1937 en 1941 moet worden gedateerd. Daarmee kan tevens de binnentuin tussen 1937 en 1941 worden gedateerd. Daarmee dus niet het gevolg van een bominslag.

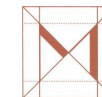
Op deze plattegrond is goed de aanwezige gangstructuur herkenbaar. Zeker voor het gebied rond de binnentuin lijkt de gangstructuur ook pas met de aanleg van de binnentuin mogelijk te zijn geworden. Wellicht waren daarvoor gedeeltelijk gangen en kantoorruimtes aanwezig in combinatie met grote ongedeelde ruimtes met reeksen werkplekken. Ook bij de weergegeven indeling worden veel kleine kantoortjes nog gecombineerd ver verschillende grotere ruimtes. Met name in het middengebied en op de verdieping zijn grotere ruimtes aanwezig. Bij de entree aan de zijde van de Elisabethlaan sluit een grote hal aan op de vestibule. Waarschijnlijk werd hier korte tijd later de zeshoekige presentatiezaal aangelegd in combinatie met de uitbouw van deze entree.

Plattegrond die de situatie tussen 1937 en 1941 weergeeft. De aanwezige gangen en trappenhuizen zijn donker gearceerd. Bron: Gebouwbeheer TAC

2.2.4 Uitbouw entree en aanpassing vensters garderobe

In 1941 werd de entree aan de zijde van de Elisabethlaan, die op de oorspronkelijke tekeningen als 'nooduitgang' werd bestempeld, wat uitgebreid. Met de gerealiseerde tweezijdige sluiting werden de deuren meer op de doorgang tussen het Victoriahotel en de woningen aan de Elisabethlaan gericht. Verdere aanpassingen worden op de tekeningen niet weergegeven.

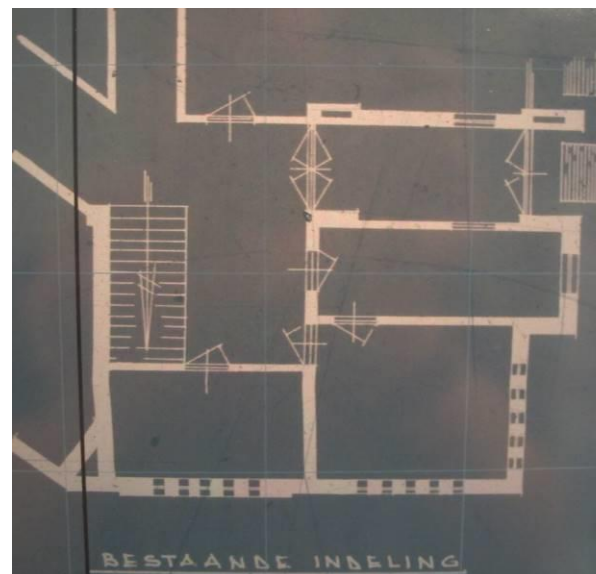
Deze ongedateerde foto toont nog de zeer sobere oorspronkelijke uitvoering van de 'nooduitgang' op de hoek van de Ventoselaan en de Elisabethlaan. Bron: EIB, nr. 19676

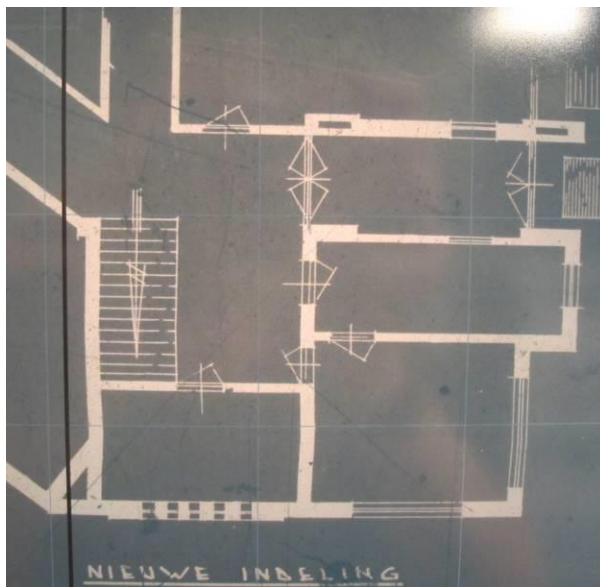
Plattegrond van de nieuwe situatie van de entree aan de zijde van de Elisabethlaan in 1941. Bron: Bouwdossier gemeente Eindhoven, nr. 129/41 (microfiche)

Korte tijd later zag Philips zich genoodzaakt in dit gebouw tijdelijk het hoofdkantoor te vestigen, nadat het hoofdkantoor aan de Emmasingel in december 1942 werd getroffen bij een bombardement en uitbrandde. Hierop vonden waarschijnlijk nog de nodige aanpassingen aan het entreegebied plaats, waarbij grotendeels de huidige opzet met de zeshoekige presentatiezaal en naastgelegen portiersloge ontstond. Om een meer representatief kantoorgedeelte te creëren werd mogelijk op dat moment ook de gang ten zuiden van deze entree verbreed.

In 1960 werd een aanvraag gedaan voor een aanpassing van de garderobe in de enkellaags uitbouw op de hoek van de hoek van de Ventoselaan en de Gagelstraat. Behoudens het plaatsen van grotere vensters vinden dan geen (herkenbare) wijzigingen plaats.

Plattegrond uit 1960 van de bestaande garderobe op de hoek van de Ventoselaan en de Gagelstraat. Bron: Bouwdossier gemeente Eindhoven, nr. 84/60 (microfiche)

Plattegrond uit 1960 van de gewijzigde garderobe op de hoek van de Ventoselaan en de Gagelstraat. Bron: Bouwdossier gemeente Eindhoven, nr. 84/60 (microfiche)

De situatieschets bij het aanbrengen van de grotere vensters in de garderobe in 1960 toont op de oorspronkelijke binnenplaats een bouwdeel op de plaats waar later de entree van de personeelswinkel kwam. Bron: Bouwdossier gemeente Eindhoven, nr. 84/60 (microfiche)

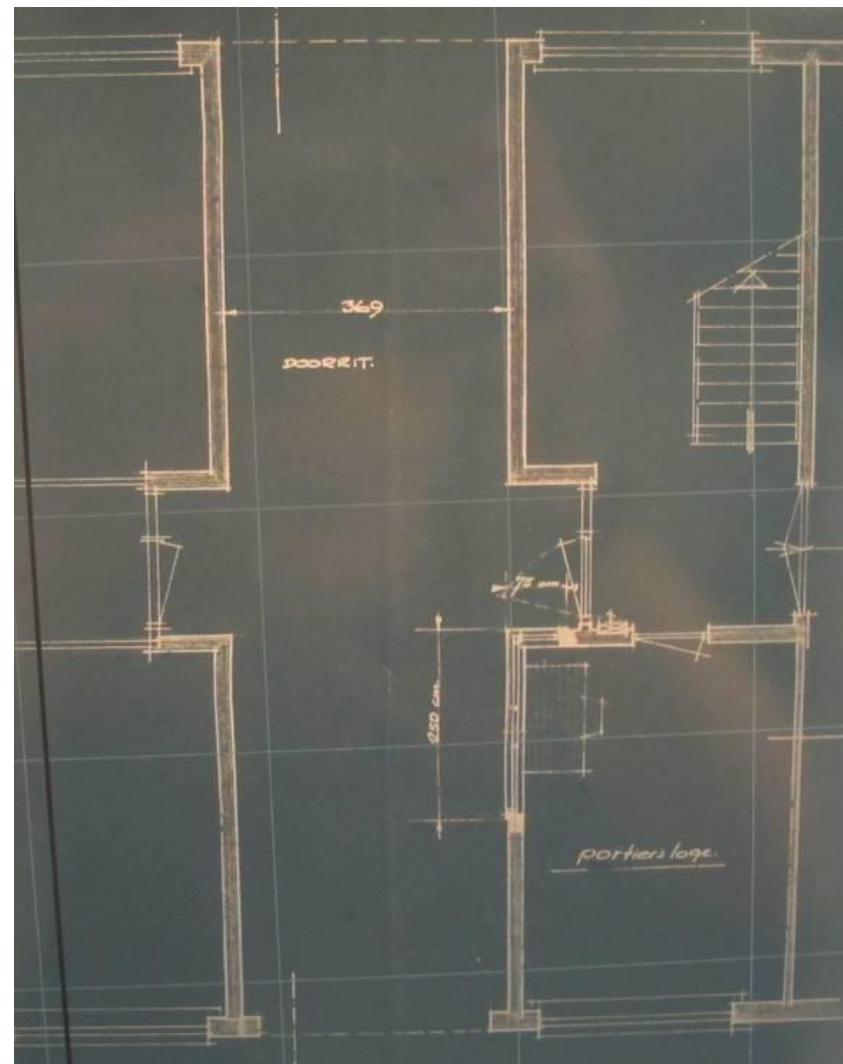
Deze vermoedelijk uit de jaren 60 daterende plattegrond laat voor het gebied rond de entree op de noordwesthoek al vrijwel de huidige situatie zien. Ook zijn de in 1960 in de vroegere garderobe aangebrachte grote vensters herkenbaar. Wijzigingen t.b.v. de personeelswinkel zijn hier nog niet zichtbaar. Bron: Gebouwbeheer TAC

Op deze foto uit 1968 is de oude bebouwing langs de Gagelstraat aanwezig. Enkele jaren later zou het beeld drastisch wijzigen. Bron: EIB, nr. 2647

2.2.5 Personeelswinkel

Vanaf ca. 1972 was de Philips personeelswinkel gevestigd in het gedeelte tussen de oorspronkelijke binnenplaats en de Ventoselaan. In 1973 werd binnen de onderdoorgang in het tweelaags bouwdeel een portiersruimte met een loket gerealiseerd. Dit hangt mogelijk ook samen met de toegang tot de personeelswinkel. Op de bij deze verbouwing weergegeven situatietekening is de uitgebouwde toegang van de personeelswinkel nog niet weergegeven.

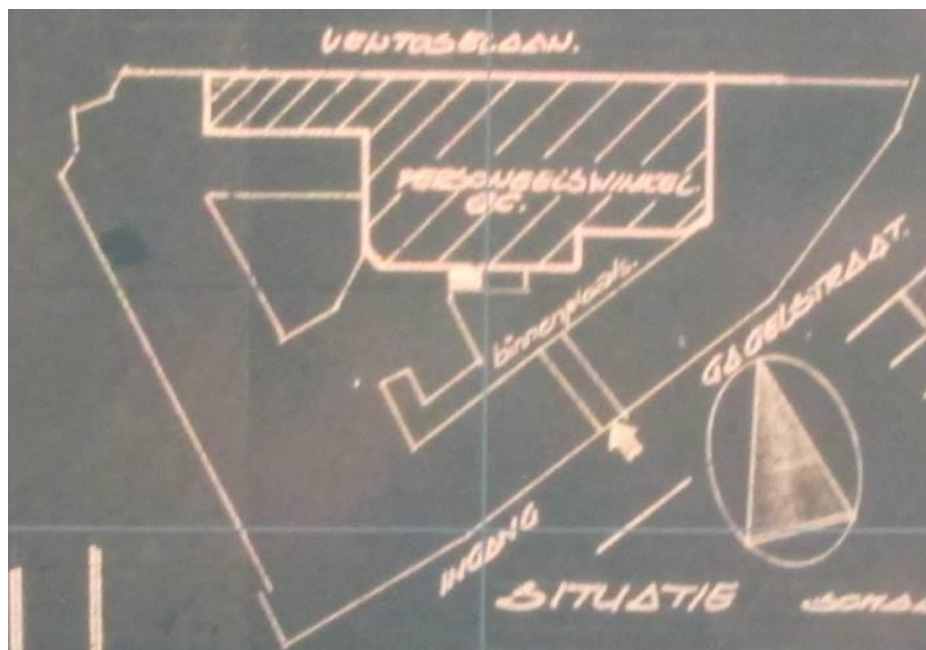
Bouwtekening d.d. 6 april 1973 t.b.v. de realisatie van een portiersruimte in de onderdoorgang. Bron: Bouwdossier gemeente Eindhoven, nr. V214/73 (microfiche)

De opzet van die entree blijkt echter goed uit een bouwtekening uit 1978, waarop de dan al bestaande entree wordt uitgebreid. De twee bestaande

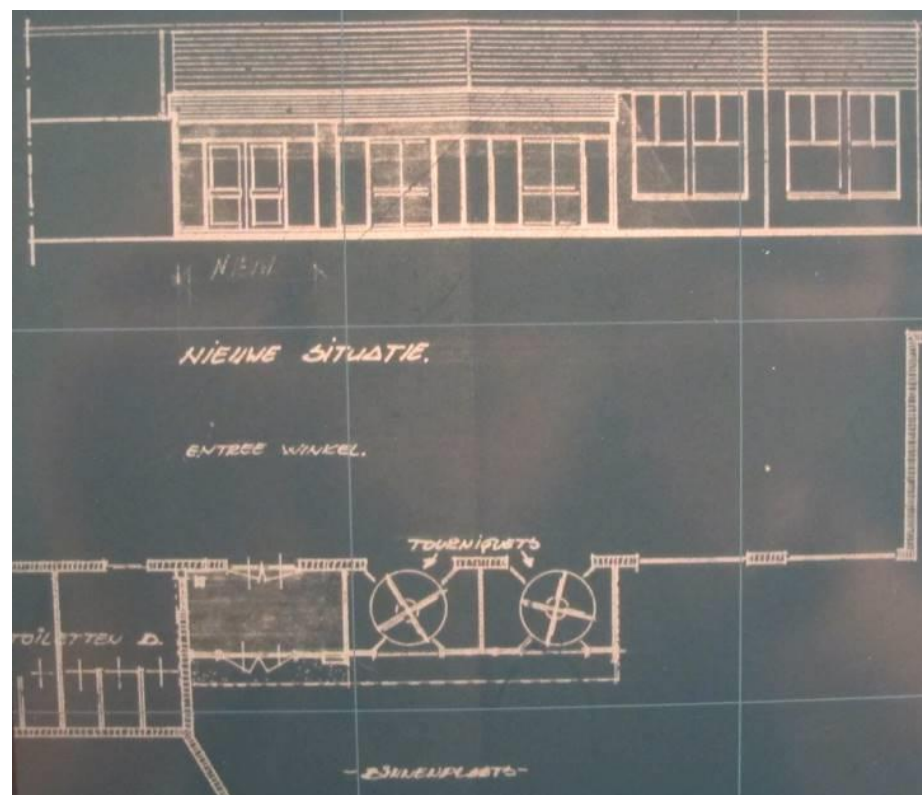

toegangen zijn uitgevoerd met tourniquets. Daarnaast wordt een derde toegang met dubbele deuren gemaakt t.b.v. minder validen. Op de situatietekening bij deze verbouwing is goed te zien welk deel in gebruik was als personeelswinkel.

Waarschijnlijk werden in deze periode ook de nieuwe toegangen in de gevel langs de Ventoselaan aangebracht t.b.v. bevoorrading van de winkel.

Situatieschets op bouwtekening d.d. september 1978 t.b.v. de uitbreiding van de toegang van de personeelswinkel (wit bouwdeel). De omvang van de personeelswinkel is goed herkenbaar aan het gearceerde gebied binnen het gebouw. Bron: Bouwdossier gemeente Eindhoven, nr. V6/78 (microfiche)

Weergave van de bestaande (boven) en gewijzigde gevel van de binnenplaats en de nieuwe plattegrond (onder). Bron: Bouwdossier gemeente Eindhoven, nr. V6/78 (microfiche)

2.2.6 Aanpassingen t.b.v. tijdelijke vestiging Van Abbemuseum

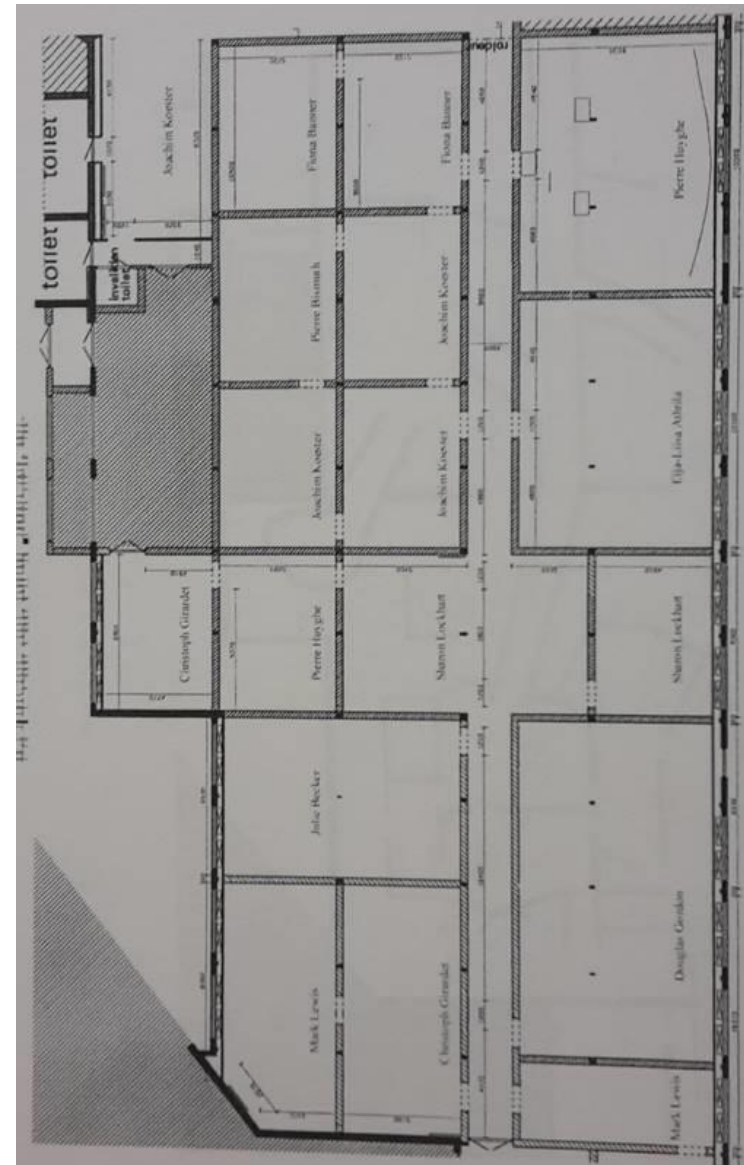
Van 1995 tot 2002 was het Van Abbemuseum tijdelijk in het gebouw gevestigd, nadat het gebouw in 1992 door Philips was verlaten. Globaal betrof dit het gebied dat daarvoor als personeelswinkel in gebruik was. Een entree werd gemaakt via de twee westelijke toegangen van de entree aan de Ventoselaan. De oostelijke toegang werd intern afgesplitst. De entree vanaf de binnenplaats bleef ook nog in gebruik.

In deze periode kenmerkten de tentoonstellingen door een flexibele opzet, waarvoor het gebouw zich ook goed leende.³ Nadat het Van Abbemuseum het gebouw in 2002 verliet is het globaal in dezelfde opzet in gebruik genomen door Temporary Art Centre (TAC). Op detailniveau hebben nog wijzigingen plaats gevonden, maar deze zijn niet gedocumenteerd.

Beeld van de tijdelijke expositie van het Van Abbemuseum in 2000 (P. Cox). Bron: Van Abbemuseum

³ <https://vanabbemuseum.nl/over-het-museum/gebouw-en-historie/1988-2003-jan-debbaut/>

Indeling van het gebied tussen de vroegste binnenplaats en de Ventoselaan t.b.v. het gebruik als tijdelijke vestiging van het Van Abbemuseum tussen 1995 en 2003. Bron: Gebouwbeheer TAC

2.2.7 Functie en gebruik

Nadat het gebouw in 1930 in gebruik werd genomen heeft dit onderdak geboden aan een veelheid aan administratieve afdelingen van Philips. Het sterk groeiende bedrijf kampte in deze periode met een structureel personeel gebrek aan kantoorruimte en dit verklaart waarschijnlijk ook de 'open' bouwaanvraag. Het gebouw moest flexibel kunnen worden aangepast aan de ruimtevraag.

Vanaf 20 augustus 1930 was in het gebouw de 'Hollandsche afdeling' gevestigd. Dit was de verkoopafdeling voor Nederland en de Koloniën. Na de Tweede Wereldoorlog was deze afdeling bekend als Philips Nederland.

Verdere vermeldingen ten aanzien van het gebruik van het gebouw zijn divers en niet altijd even consequent. Enkele krantenartikelen uit eind 1933 vermelden dat de gemeente besluit om ruimte in het Philipsgebouw aan Gagelstraat 8 te huren voor huisvesting van de school voor Uitgebreid Lager Onderwijs (ULO), eerder gevestigd aan de Akkerstraat. Deze ruimtes werden gehuurd van het Departement Eindhoven van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen die deze op haar beurt huurde van de N.V. Philips Gloeilampenfabriek. Het betrof drie lokalen op de verdieping aan de straatzijde en twee kamertjes aan de achterzijde. In 1936 werd nog een vierde lokaal bijgehuurd.⁴ In diezelfde periode is op Gagelstraat 1 ook een Philipsschool gevestigd, waar ondermeer een opleiding voor kantoorbedienden kan worden gevolgd. Aangezien 'lokalen' werden gehuurd moet als sprake geweest zijn van een indeling.

Nadat het hoofdkantoor aan de Emmastraat in 1942 bij een bombardement werd getroffen werd het hoofdkantoor naar dit kantoorgebouw overgebracht. Ook het kantoor van Frits Philips werd in deze periode in het gebouw gevestigd. Intern hebben hiervoor enkele aanpassingen plaats gevonden.

Een advertentie in het Eindhovens dagblad van 1 december 1944 maakt nog melding van het Philips hoofdkantoor met een toegang aan de Elisabethlaan. Hierna zijn hiervan geen meldingen meer aangetroffen. Aangezien het hoofdkantoor aan de Emmasingel al snel weer werd hersteld is het zeer de vraag of dit vrij anonieme gebouw nog lang als hoofdkantoor zal zijn gebruikt.

In 1944 is ook de Technischen Dienst Holland in het gebouw gevestigd. De Hollandsche Verkoopafdeling is op dat moment al gevestigd in het gebouw van Vroom & Dreesmann.⁵

Al in 1944 was de Philips Personeelswinkel gevestigd aan de Gagelstraat.⁶ Of dit ook in het onderzochte gebouw was is niet bekend.

In de vroege jaren 60 waren de onder meer het woning- en grondbedrijf en een kantine in het gebouw gevestigd. Omstreeks 1965 betrof dit de afdelingen maatschappelijk werk, personeelszaken, het woningbureau, het belastingadviesbureau, sportaangelegenheden en recreatiezaken. Dit waren bij uitstek de afdelingen die ook direct contact hadden met het personeel en veel van de personeelsleden zullen dan ook wel op enig moment één van de afdelingen bezocht hebben.

⁴ Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche courant 16-12-1936

⁵ De Vrije Philipskoerier 04-10-1944

⁶ Bericht heropening in de Vrije Philips Koerier op 10 oktober 1944.

Vanaf ca. 1972 was langs de Ventoselaan de Philips personeelswinkel gevestigd, waar het personeel de Philipsproducten op vertoon van de personeelspas kon aanschaffen. De winkel zou in het gebouw gevestigd blijven tot Philips in 1992 het gebouw verliet.

Toegang tot de personeel(s)winkel vanaf de Gagelstraat in 1977. Bron: EIB, nr. 2644

Naast de personeelswinkel waren in dezelfde periode ook nog het ondersteuningsfonds, het vliegbedrijf/reisbureau, de reproductieafdeling en het bureau van de ondernemingsraad in het gebouw gevestigd.

In 1992 kwam het gebouw leeg te staan en werd door de gemeente Eindhoven aangekocht. Van 1995 tot 2002 werd het gebouw gebruikt als tijdelijke vestiging van het Van Abbemuseum.

Nadat het gebouw in 2003 opnieuw leeg kwam te staan werd het toegewezen aan de Stichting Petri, daarna het Temporary Art Center (TAC). In 2004 vestigden de eerste kunstenaars zich in het complex.

TAC heeft het complex ontwikkeld tot een locatie voor kunst en talentontwikkeling. In het gebouw zijn 80 ateliers aanwezig, die worden verhuurd aan startende professionele kunstenaars. Daarnaast wordt een uitgebreid cultureel programma georganiseerd met exposities, lezingen, workshops en muziek. Ook worden verschillende zalen voor uiteenlopende gelegenheden geëxploiteerd. Met verschillende producties, zoals de Design Week, Brian Eno, Lust for Life, Art & Design sale, Meisjes van Philips en Via Ventosa heeft TAC inmiddels een extra cultuurhistorische dimensie aan het gebouw toegevoegd.

2.3 KANTOORGEBOUWEN

Hoewel dit gebouw verschillende functies heeft gekend, werd het in de bouwaanvraag uit 1929 aangeduid als 'kantoorgebouw', hoewel het waarschijnlijk is dat men ook toen al uitging van mogelijke andere functies. Het gebouw kreeg een vrijwel volledig open plattegrond, waarin slechts de aanwezige kolommen van de houten en stalen draagconstructie als verdelende elementen aanwezig waren.

Uitgaande van de kantoorfunctie is sprake van een bijzondere opzet. Enerzijds was de geheel vrij indeelbare plattegrond in die periode vooruitstrevend. Anderzijds is het opmerkelijk dat gekozen werd voor een uitgestrekte laagbouw met een weliswaar verzorgde maar betrekkelijk terughoudende uitstraling. Dit in tegenstelling tot de hoge Philips

fabrieksgebouwen en het meerlaags hoofdkantoor aan de Emmasingel, gebouwen met een zeer representatieve uitstraling.

2.3.1 Een vrij indeelbare plattegrond

Het ontstaan van het kantoor als gebouwtype is nauw verbonden met de industriële revolutie en verschillende uitvindingen in de 19de eeuw. Door schaalvergroting op diverse vlakken namen ook administratieve taken toe. Door verschillende technische uitvindingen, zoals de kopieerpers, de stencilmachine, de schrijfmachine, de telefooncentrale en het kaartstelsysteem konden deze taken bovendien steeds specifiek en efficiënter worden uitgevoerd. Het administratieve werk kreeg daardoor in toenemende mate een massaal en routinematig karakter. Dit vroeg om specifieke huisvesting.

Veelal gebaseerd op de opvattingen van de Amerikaan F. Taylor (1856-1915) ten aanzien van hiërarchie, rationaliteit, arbeidsdeling, precisie en supervisie ontstonden aan het einde van de 19de eeuw speciaal voor huisvesting van administratief personeel ontwikkelde gebouwen. Kenmerkend waren de veelal gestapelde bouw en aandacht voor een efficiënte verhouding tussen daglichttoetreding en vloeroppervlak. Het personeel zat achter in rijen opgestelde bureaus onder toezicht van een chef. Evenals voor de fabrieksgebouwen in diezelfde periode waren ook voor de ontwikkeling van dit gebouwtype de introductie van gietijzeren- en stalen draagconstructies, het zelfdragende skelet en gordijngelvels van groot belang. Andere vindingen die een rol speelden waren de draaideur, het kunstlicht, de mechanische ventilatie en de lift.

Hoewel er veel aandacht was voor het welzijn van de werknemer op bouwkundig vlak, waren de arbeidsomstandigheden toch nog verre van ideaal. Men zat veelal met veel mensen in lawaaiige ruimtes en verrichtte sterk afgebakende (en daardoor) eentonige werkzaamheden. Tot ver in de 20ste eeuw bleef de open kantoorruimte echter gangbaar. Geleidelijk werd echter een opzet met een middengang met aan weerszijden kantoorruimtes van wisselende formaten gangbaar. Bij die opzet was men bovendien nog altijd flexibel in de afmetingen van de afzonderlijke kantoorruimtes. Veelal bepaalt het stramien van de gebouwconstructie daarbij de maatvoering.

Ook voor het kantoorgebouw aan de Gagelstraat lijkt een geheel open, of in ieder geval vrij invulbare opzet het uitgangspunt te zijn geweest. Naast de daglichttoetreding via de gevels zorgden de vele forse dakopbouwen ook bij de dieper in het gebouw gelegen delen voor voldoende daglicht.

Of er in de beginperiode ook daadwerkelijk sprake is geweest van een geheel 'open' plattegrond is niet bekend. In ieder geval zal dit niet lang hebben geduurd. Een plattegrond, waarop de entree nog niet was aangepast (1941), maar de binnentuin al wel aanwezig was (vóór 1944) toont een indeling met gangen met aan weerszijden kantoorruimtes van wisselende formaten. Van deze structuur is ook in de huidige situatie nog een belangrijk deel aanwezig.

2.3.2 Terughoudende uitstraling

Het kantoor als gebouwtype leende zich ook bij uitstek om bedrijven een 'gezicht' te geven. Voor de veelal forse en hoge gebouwen was architectonische uitstraling van groot belang. Bedrijven konden zich daarmee presenteren en onderscheiden. Het was lange tijd gebruikelijk

om het kantoorgebouw ook op briefpapier en reclame-uitingen af te beelden.

Het wat terughoudende karakter van het onderzochte gebouw heeft waarschijnlijk twee oorzaken. Het gebouw werd binnen een wat achteraf gelegen gebied met hoofdzakelijk woningen gebouwd en daarom werd inpassing binnen de bestaande structuur belangrijker gevonden dan een representatief uiterlijk. Bovendien was dit gebouw uitsluitend bestemd voor huisvesting van administratieve diensten. De directie en belangrijkste diensten waren immers op dat moment gehuisvest in het tussen 1925 en 1927 gebouwde meerlaags kantoorgebouw ten oosten van de Emmasingel.

Dat gebouw raakte bij het bombardement in december 1942 zwaar beschadigd, maar werd al snel weer hersteld en uitgebreid. Het is waarschijnlijk deze periode, tussen 1942 en de vroege jaren 50 dat Frits Philips zijn kantoor, en daarmee tevens het hoofdkantoor onderbracht aan de Gagelstraat.

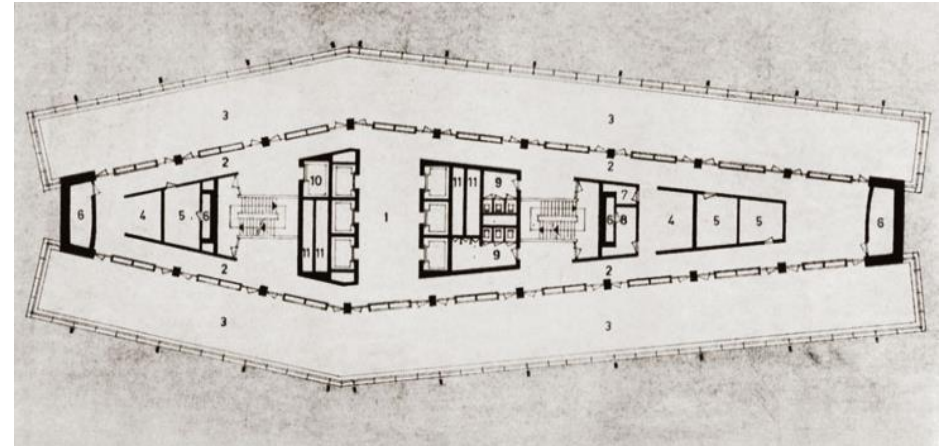
Het tussen 1925 en 1927 gebouwde Philips hoofdkantoor aan de Emmasingel raakte in 1942 bij een bombardement ernstig beschadigd. Bron: EIB, nr. 49841

Het gewijzigde hoofdkantoor aan de Emmasingel in de jaren 50. Bron: EIB, nr. 22224

Type-afdeling, waarschijnlijk in het Philips hoofdkantoor aan de Emmasingel. Bron: EIB, nr. 27991

Plattegrond van het Philipskantoor aan de Boschdijk uit 1965. Hierin is ook de dragende en de hangconstructie herkenbaar. De verklaring van de cijfers;
1 liftenhal, 2 gang, 3 kantoren, 4 garderobe, 5 archief, 6 leidingschacht, 7 werkkast, 8 pantry, 9 toiletten, 10 goederenlift, 11 ventilatieschachten. Bron: EIB, nr. 32050

3 BESCHRIJVING

3.1 LIGGING EN OMGEVING

Het gebouw bevindt zich ten noordwesten van de binnenstad in de buurt Witte Dame, binnen het stadsdeel Centrum. Dit gebied behoorde tot 1920 tot de gemeente Strijp.

Het gebied ligt direct ten zuiden van de spoorlijn Eindhoven – 's-Hertogenbosch. Direct ten oosten van dit kantoorgebouw ligt het voormalige fabriekscomplex van de Philips, waarvan verschillende gebouwen bewaard zijn gebleven en een nieuwe bestemming hebben gekregen binnen het hier ontwikkelde nieuwe stadsgebied. Direct ten westen van het kantoorgebouw ligt het Philipsstadion, waarvan de basis werd gelegd met de aanleg van Philipsdorp tussen 1910 en 1923.

Het gebouw neemt vrijwel het volledige bouwblok in beslag dat wordt omsloten door de Gagelstraat (zuid), de Vonderweg (west) en de Ventoselaan (noord). Daarbij grenst het gebouw met de zuid- en noordgevel direct aan de openbare weg (Gagelstraat en Ventoselaan). Langs de Vonderweg liggen een parallelweg en een parkeerterrein met verschillende groenstroken. Hier ligt op de hoek met de Gagelstraat ook stadionbar 'De Aftrap'.

Recente plattegrond van het gebied rond het kantoorgebouw, met uiterst rechts de Emmasingel, aan de bovenzijde de spoorzone en links het Philipsstadion. Het kantoorgebouw is geel gemarkeerd. Bron: Google Maps

Detail vogelvluchtbeeld van het kantoorgebouw met op de voorgrond de Gagelstraat, aan de bovenzijde de Mathildelaan en links de Vonderweg. De Ventoselaan ligt parallel aan de Mathildelaan tussen het kantoorgebouw en de aan de Mathildelaan gebouwde Ventoseflat. Bron: Google Maps

Met name aan de zijde van de Gagelstraat en de Vonderweg is in de huidige situatie sprake van een grotendeels 'open' karakter. Bij de Gagelstraat is dit het gevolg van het hier aanwezige parkeerterrein en de teurgliggende situering van de tegenoverliggende hoogbouw. Dit zijn vroegere fabrieksgebouwen van het Philipscomplex die thans worden gerenoveerd. Aan de zijde van de Vonderweg bepalen het zeer brede wegprofiel en de aanwezigheid van parallelwegen en een voorplein bij het Philipsstadion het ruimtelijke karakter.

Hoewel de aanleg van de Gagelstraat teruggaat tot de middeleeuwen is dit in de huidige stedenbouwkundige context voor het deel ten oosten van de aansluiting met de Vonderweg niet meer herkenbaar. Behoudens de Ventoseflat, een tussen 1927 en 1931 tot woningen herbestemde sigarenfabriek uit 1875, en het onderzochte kantoorgebouw uit 1930 is alle bebouwing hier na 1970 ontstaan.

Zicht over de Gagelstraat in oostelijke richting, met centraal de kop van het tweelaags deel van het kantoorgebouw en uiterst links 'De Aftrap'

De Gagelstraat in westelijke richting, met rechts het kantoorgebouw en links het gestripte HCZ-gebouw aan de Vonderweg

De Ventoselaan in westelijke richting, met rechts de Ventoseflat, links het kantoorgebouw en op de achtergrond het Philipsstadion

Zicht over de parallelweg langs de Vonderweg in noordelijke richting, met op de achtergrond de Ventoseflat

3.2 OPZET COMPLEX

Als gevolg van de globaal driehoekige vorm van het bouwblok kreeg ook het kantoorgebouw de opzet van een onregelmatige driehoek. Het deel langs de Gagelstraat werd, evenals de rooilijn, iets geknikt uitgevoerd met twee bouwlagen onder een platdak. Van dit deel zijn de trappenhuizen geaccentueerd door een iets hogere hoofdvorm.

De overige delen zijn enkellaags met eveneens platte daken, waarop diverse rechthoekige opbouwen met platte daken zijn geplaatst. Aansluitend op het tweelaags bouwdeel aan de Gagelstraat is een onregelmatig gevormd binnenterrein aanwezig met daarin een deels vrijstaand ketelhuis onder platte daken op verschillende niveaus.

Overzicht van het complex, met op de voorgrond de tweelaags vleugel langs de Gagelstraat, met daarachter de oorspronkelijke binnenplaats. Bron: Google Maps

Tussen dit oorspronkelijke binnenterrein en de entree op de hoek van de Ventoselaan en de Vonderweg ligt een wat later ingevoegde binnentuin met een vijfhoekige vorm.

Het hogere trappenhuis op de hoek van de Ventoselaan (rechts) en de Gagelstraat.

Overzicht gevel langs de Ventoselaan

De geknikte gevel van het tweelaags bouwdeel langs de Gagelstraat

Westelijke kopgevel van het tweelaags bouwdeel, met links aansluitend de gevel van het bouwdeel langs de Vonderweg

Overzicht gevel langs de Vonderweg

Overzicht van de oorspronkelijke binnenplaats, gezien in noordelijke richting

Overzicht van de daken, vanaf het hoofdtrappenhuis in westelijke richting met op de voorgrond het dak met betonnen dakrand van de kluis

3.2 CONSTRUCTIES

Het gebouw is uitgevoerd met deels dragend uitgevoerde spouwmuren. Bij het tweelaags bouwdeel is het binnenblad dragend en in baksteen uitgevoerd. Bij de enkellaags bouwdeelen is het binnenblad uitgevoerd in Bimsbeton.

Binnen het tweelaags bouwdeel is een draagconstructie met kolommen van holle stalen kokers toegepast. Deze kolommen zijn gevuld met beton. Op een traveebreedte van (grotendeels) 3,69 meter zijn in het middengebied telkens twee kolommen geplaatst op de gangbreedte. Over de kolommen liggen stalen H-profielen, waarin de enkelvoudige balklagen voor de verdiepingvloer en het platdak zijn opgelegd. Ter plaatse van de gevels zijn de liggers op uitgemetselde penanten opgelegd. De balklagen en stalen liggers werden hier van meet af aan aan het zicht onttrokken door een onder de balken aangebracht stucplafonds. Bij de dakbalklaag is dit plafond tegen een extra balklaag (plafondträger) aangebracht.

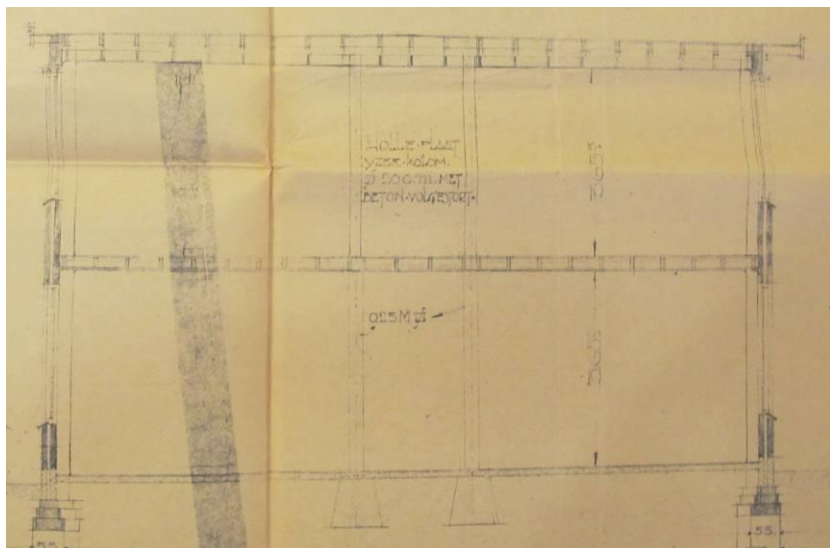
Op verschillende plaatsen, onder meer bij het ketelhuis en in de trappenhuisen zijn in plaats van de enkelvoudige balklagen in het werk gestorte betonvloeren in de gevels en stalen liggers opgelegd.

Binnen de kluis in het oostelijke deel van het tweelaags bouwdeel zijn betonnen kolommen en liggers toegepast in combinatie met een in het werk gestorte vloeren.

De constructieve opzet binnen dit bouwdeel is vrij algemeen en speelt bovendien in het interieurbeeld nauwelijks een rol door de zeer sobere opzet. Meest herkenbaar zijn de stalen kolommen met afgeronde hoeken.

Middengang in het bouwdeel aan de Gagelstraat. Bij dit deel met iets terugliggend geplaatste stalen gangwanden zijn de met beton gevulde stalen kolommen goed zichtbaar. De balklagen en liggers worden door het stucplafond aan het zicht onttrokken.

Doorsnede over het tweelaags bouwdeel met hierop herkenbaar de constructieve opzet.

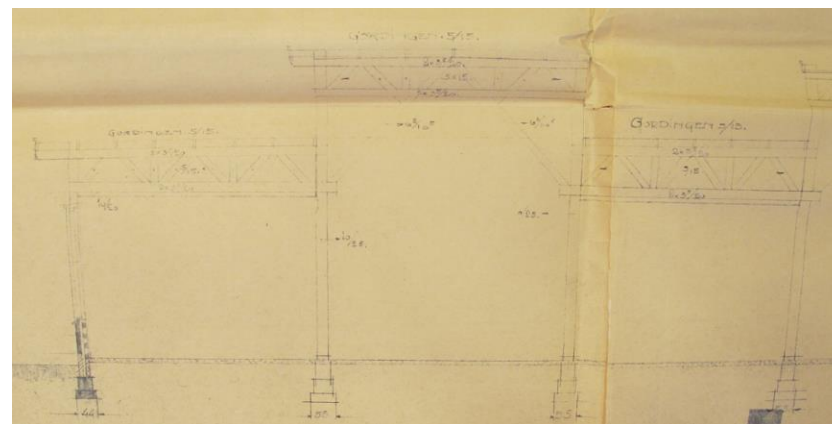
Bron: RHCE, toegang 1929-523

Betonnen draagconstructie van de vroegere kluis

Het enkellaags deel werd uitgevoerd met een geheel in hout uitgevoerde draagconstructie, die ook grotendeels als zichtwerk was uitgevoerd. Tussen rechthoekige houten kolommen zijn houten vakwerkliggers met geboute verbindingen geplaatst. De hoogte van de kolommen komt overeen met de hoogte van de dakopbouwen. De liggers van de platdakgedeeltes tussen deze dakopbouwen zijn op een lager niveau tussen de kolommen geplaatst. Over de vakwerkliggers zijn enkelvoudige balklagen aangebracht. Binnen de als lichtkappen fungerende dakopbouwen waren plafonds tegen de dakbalklaag aangebracht, zodat hier de vakwerkliggers in het zicht lagen. Ter plaatse van de tussenliggende dakvlakken lagen de plafonds waarschijnlijk onder de vakwerkliggers. Thans liggen, met name aan de zijde van de Ventoselaan, grote delen van de constructie in het zicht.

Zeker voor een gebouw, bestemd als kantoorgebouw, is de constructieve opzet opmerkelijk en eerder passend bij een opslagruimte. Dit terwijl de bouwkundige dienst van Philips zeer goed op de hoogte was van alle beschikbare bouwsystemen en deze ook voor de diverse gebouwen toepaste.

Doorsnede over de constructie van de enkellaags delen. Bron: RHCE, toegang 1929-523

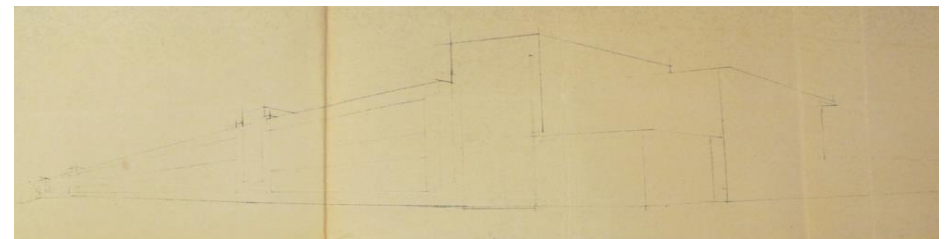
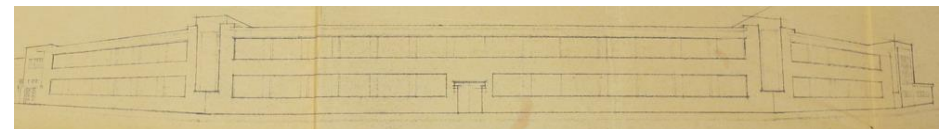
Beeld van de in het zicht liggende constructie in het bouwdeel aan de zijde van de Ventoselaan.

3.3 GEVELS

Evenals bij de constructies valt ook bij de gevels een duidelijk onderscheid te maken tussen de gevels van het enkellaags deel en de gevels van het tweelaags deel langs de Gagelstraat.

3.3.1 Gevels tweelaags bouwdeel

Het tweelaags deel langs de Gagelstraat vormt het meest representatieve deel van het gebouw. De gevels zijn hier, uitgevoerd in roodbruine baksteen in halfsteens verband, met een plintzone in donkerder, meer paarsgetinte bakstenen. Deze zone sluit af met een halfsteens rollaag. Boven de verdiepingsvensters loopt over de gehele breedte een uitspringende betonlatei. Daarboven is een iets terugliggende strook verticaal gemetselde stenen toegepast. De gevels sluiten af met een zeer fors houten dakoverstek. Alle vensters hebben houten kozijnen en bakstenen lekdorpels.

Perspectiefschetsen van het bouwdeel aan de Gagelstraat, behorend bij de bouwaanvraag uit 1929. Bron: RHCE, toegang 1929-523

Uit de bij de bouwaanvraag aangeleverde perspectiefschetsen blijkt het belang dat aan de uitstraling van dit bouwdeel werd gehecht. De schetsen laten de hoofdopzet van de gevels zien met de duidelijk gemarkeerde trappenhuizen en toiletgroepen. De schetsen tonen echter een sterk functionalistisch beeld met een sterk horizontale lijnvoering door de doorlopende vensterstroken. Bij de gerealiseerde (en ook al op de tekeningen weergegeven) gevelopzet is de sterk horizontale lijnvoering veel minder nadrukkelijk aanwezig en is sprake van een zakelijke architectuur, waarbij met name in de detaillering van de geaccentueerde trappenhuizen en toiletgroepen invloeden van het expressionisme aanwezig zijn.

Linker deel van de zuidgevel aan de Gagelstraat

Deze trappenhuizen liggen op de plaatsen waar de brede straatgevel een lichte knik maakt. Bij deze trappenhuizen ligt het middendeel boven een

hoge plint wat terug. Bij dit middendeel flankeren smalle hoge vensters een risalerende middenzone, die afsluit met een betonnen dakoverstek. De buitenhoeken naast het terugliggende middendeel springen in. De iets hogere trappenhuisgevels hebben zwartgeglazuurde keramische afdekkingen.

Eén van de in de zuidgevel duidelijk herkenbare toiletgroepen

Het westelijke trappenhuis heeft in het terugliggende gevelvlak boven het portiek op de begane grond drie kleine bovenlichten. Op de verdieping zijn vijf hoge smalle vensters aanwezig.

Het westelijke trappenhuis heeft een ten opzichte van de in de gevel geaccentueerde toiletgroepen afwijkende gevelopzet

Op de hoek met de Ventoselaan heeft het tweelaags bouwdeel een afgeschuine hoek waarbij het hier gesitueerde hoofdtrappenhuis en de op de Ventoselaan gerichte entreepartij als afzonderlijke bouwdelen worden benadrukt. Evenals bij de andere trappenhuisen heeft ook het hoofdtrappenhuis een sterk verticale geleding door toepassing van risalerende- en terugliggende geveldelen met afdekkingen en overstekken van beton. In het risalerende middendeel zijn vijf hoge vensters met stalen ramen met glas-in-lood in een diagonaal patroon toegepast. In tegenstelling tot de andere trappenhuisen sluit de gevel hier af met een houten daklijst, maar dit is geen oorspronkelijke opzet.

Het oostelijke (hoofd)trappenhuis op de hoek van de Gagelstraat met de Ventoselaan is duidelijk benadrukt in de afgeschuine hoek van het gebouw

De entreepartij aan de oostzijde van het tweelaags bouwdeel. Links is de enkellaags oorspronkelijke garderobe zichtbaar

Doordat de entreepartij op de oostelijke kopzijde van het tweelaags bouwdeel sterk uitspringt oogt dit rechthoekige volume, gezien vanaf de Ventoselaan als een zelfstandig bouwdeel. De inspringende- en risalerende geveldelen, zoals toegepast bij de trappenhuizen zijn hier niet aanwezig. Wel is boven de verdiepingsvenster een doorlopende betonlatei aanwezig. De gevels sluiten af met zwart geglaazuurde keramische afdekkingen. De brede entree bestaat uit drie terugliggende openingen met dubbele deuren onder een forse betonnen luifel op betonnen consoles. Aan weerszijden van de entree bevinden zich twee kleine vensters. Op de verdieping zijn vijf hoge vensters aanwezig. De kozijnen hebben een tussendorpel en ramen met een negenruits roedenverdeling.

In de binnenhoek tussen het hoofdtrappenhuis en de entreepartij bevindt zich een enkellaags volume onder een platdak met breed houten overstek. De vensters in dit, oorspronkelijk als garderobe fungerende deel werden in 1960 aangebracht ter vervanging van de eerdere smalle venstertjes.

De naar de oorspronkelijke binnenplaats gerichte achtergevel van het tweelaags bouwdeel heeft dezelfde opzet als de straatgevel, maar sluiten af met zwartgeglazuurde keramische afdekstenen. De trappenhuizen zijn hier niet geaccentueerd.

De naar de binnenplaats gerichte achtergevel van het tweelaags bouwdeel

3.3.2 Gevels enkellaags bouwdelen

Met uitzondering van de entreepartij op de hoek van de Vonderweg en de Ventoselaan hebben de gevels van het enkellaags bouwdeel overwegend een uniforme opzet. Toch hebben beide brede gevels een geheel andere uitstraling doordat de gevel aan de zijde van de Vonderweg wit werd geschilderd en bovendien is voorzien van aluminium zonweringen die in gesloten toestand de gehele gevelopeningen aan het zicht onttrekken.

Het onderste deel van de gevels is gemetseld in roodbruine baksteen in halfsteens verband. De plintzone heeft donkerder steen en sluit af met een halfsteens rollaag. Ter plaatse van de vensters is deze rollaag iets uitgemetseld en afgedekt met zwartgeglazuurde lekdorpelstenen. Het metselwerk eindigt ter hoogte van de bovenzijde van de vensters met een steens rollaag. De bovenste gevelzone is uitgevoerd met horizontale houten delen en sluit af met het forse dakoverstek op de doorstekende bovenliggers van de vakwerkspanten.

Bij de gevel aan de zijde van de Ventoselaan zijn op vier plaatsen de oorspronkelijke vensters vervangen door dubbele deuropeningen. Hiervoor is ook het omliggende metselwerk vernieuwd.

De naar de Vonderweg gerichte gevel heeft geheel rechts een oorspronkelijke brede inrijdeur.

Opzet van de gevel aan de Ventoselaan

Later ingevoegde dubbele deuropeningen in de gevel aan de Ventoselaan

Hoewel identiek uitgevoerd, heeft de naar de Vonderweg gerichte gevel, doordat deze werd witgeschilderd, een geheel andere uitstraling

3.3.3 Gevels Ketelhuis en binnenplaatsen

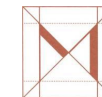
Zoals hiervoor beschreven is de naar de binnenplaats gerichte achtergevel van het tweelaags bouwdeel grotendeels overeenkomstig de straatgevel van dit bouwdeel uitgevoerd.

De naar de oorspronkelijke binnenplaats gerichte gevels van het enkellaags volume hebben ook grotendeels dezelfde opzet als de straatgevels, waarbij de forse dakoverstekken ontbreken. De delen met deze opzet zijn slechts zeer beperkt, aangezien een groot deel van deze gevel binnen het volume van het ketelhuis valt. Boven dit ketelhuis zijn de gevels geheel in baksteen uitgevoerd en sluiten af met een eenvoudige daklijst.

Aan de zijde van de Ventoselaan was de personeelswinkel gevestigd en hiervoor werd in 1972 een entree met tourniquets ter breedte van twee traveeën toegevoegd, die vervolgens in 1978 nog werd uitgebreid. Nadien werd deze entree afgesloten en grotendeels met plaatmateriaal afgewerkt, waardoor het oorspronkelijke beeld ernstig is aangetast.

Noordwesthoek van de oorspronkelijke binnenplaats, met hier bij het enkellaags geveldeel nog de oorspronkelijke gevelopzet

T.b.v. de personeelswinkel werd aan de noordzijde van de binnenplaats een uitgebouwde entree gerealiseerd, die inmiddels grotendeels is afgeplaat

De gevels van het ketelhuis bestaan door de samengestelde hoofdvorm van dit bouwdeel uit verschillende kleine vlakken. De gevels zijn gemetseld in roodbruine baksteen in halfsteens verband en sluiten af met zware rechthoekige betonnen dakoverstekken. De aanwezige vensters hebben lekdorpels van geglazuurde lekdorpelstenen, deel boven een iets uitgemetselde halfsteens rollaag. De vensters hebben houten kozijnen en ramen met een roedenverdeling. Bij de in dit ketelhuis geïntegreerde toiletten betreft het een brede reeks kleinere vensters. Deze vensters liggen boven het lagere dak van de stookruimte en vormen een symmetrische opzet met de forse, maar afgetopte schoorsteen van het ketelhuis.

Opbouw van de gevels van het op de binnenplaats gesitueerde ketelhuis

De toiletvensters boven het platdak vormen een symmetrische opzet met de oorspronkelijke schoorsteen aan de oostzijde van het ketelhuis. Het bovenste deel van de schoorsteen is gesloopt

De wat jongere gevels van de toegevoegde westelijke binnenplaats zijn gemetseld in halfsteens verband in bruinrode baksteen. De hebben rondom vensters en deuren met daartussen slechts smalle muurdammen. De vensters hebben geglaazuurde lekdorpelstenen. Boven de openingen is een doorlopende betonnen lijst als latei toegepast, met tussen de vensters iets uitspringende blokken. Alle openingen in deze gevels hebben stalen kozijnen, ramen en deuren. De gevels sluiten af met een sobere houten daklijst.

Beeld van één van de binnenplaatsgevels

3.3 TOEGANGEN, VENSTERS EN LICHTOPENINGEN

3.3.1 Toegangen

Vanwege het grote aantal werknemers dat dagelijks het gebouw betrad waren ruime toegangen aanwezig. Het gebouw heeft dan ook vijf oorspronkelijke toegangen.

De eerste bevindt zich aan de zijde van de Ventoselaan in de noordelijke kopgevel van de tweelaags vleugel langs de Gagelstraat. Deze entree heeft drie dubbele deuropeningen onder een forse betonnen luifel. Bij de beide buitenste openingen zijn de oorspronkelijke, met plaatstaal beklede deuren nog aanwezig.

Detail van de betonnen luifel boven de entree aan de Ventoselaan

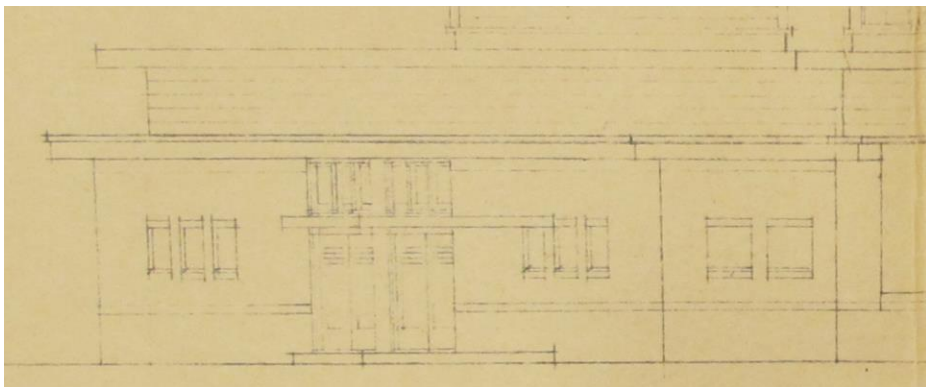

Detail van de dubbele, met plaatstaal beklede toegangsdeuren

Een tweede toegang, en de huidige hoofdtoegang, bevindt zich op de afgeschuinde hoek van de Ventoselaan en de Vonderweg. Deze entree had aanvankelijk een zeer sobere opzet, waarbij de twee dubbele deuropeningen in de afgeschuinde gevelhoek waren geplaatst onder een luifel met daarboven een reeks bovenlichtjes.

Op deze, vóór 1941 gemaakte foto is de oorspronkelijke entree nog te zien, evenals de lagere gevelopzet. Bron: EIB, nr. 19676

Weergave van de oorspronkelijke opzet op de bouwtekening uit 1929. Bron: RHCE, toegang 1929-523

In 1941 werd deze entree aangepast naar de huidige opzet, waarbij de twee dubbele deuropeningen in een tweezijdig uitgebouwde entreepartij werden geplaatst. Door deze opzet werd de toegang beter gericht op de doorgang tussen de bebouwing langs de Elisabethlaan (thans Vonderweg). Deze doorgang was op dat moment versmald tenopzichte van de oorspronkelijke situatie doordat de tuin van de meest noordelijke woning aan de Elisabethlaan was vergroot. Op deze entreepartij sloot een muurdeel aan dat de smalle terreinstrook langs de westgevel afsloot.

De gevels van de entreepartij werden overeenkomstig de bestaande gevel uitgevoerd met een zwartgeglazuurde keramische afdekking. Daarbij werd de oorspronkelijke gevel verhoogd. De nieuwe deuren kregen grote glasopeningen met een aan de bovenzijde gewelfde omlijsting.

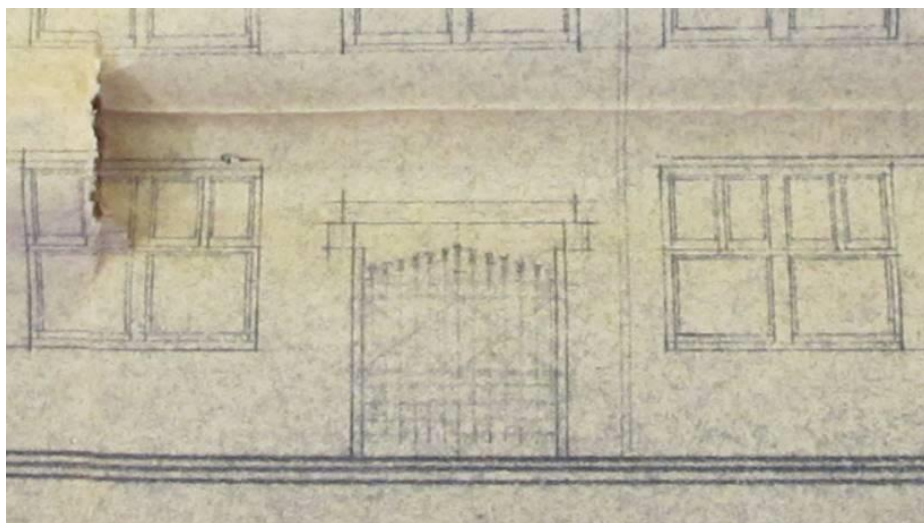
Overzicht van de entree op de hoek van de Ventoselaan (links) en de Vonderweg

Detail van de in 1941 aangebrachte deuren

Een derde toegang is aanwezig via de onderdoorgang in het midden van het tweelaags aan de Gagelstraat. In beide zijwanden van de onderdoorgang zijn toegangen aanwezig, met aansluitend ook een trappenhuis. Verder biedt deze onderdoorgang toegang tot de oorspronkelijke binnenplaats. Vanaf deze binnenplaats was tussen 1972 en 1992 ook de voormalige personeelswinkel toegankelijk.

De onderdoorgang heeft een dubbele deuropening onder een zware betonlatei met afgeschuinde binnenhoeken. Onder de deuren is een rollaag aanwezig. Deze deuren zijn niet oorspronkelijk. Oorspronkelijk werd de onderdoorgang aan de zijde van de Gagelstraat met een dubbel draaihek afgesloten. Aan de zijde van de binnenplaats was oorspronkelijk geen afsluiting aanwezig. Hier zijn nu ook dubbele stalendeuren aanwezig.

Weergave van de onderdoorgang op de bouwtekening uit 1929. Bron: RHCE, toegang 1929-523

De situatie in 1977, met dan op de latei het opschrift 'INGANG PERSONEELWINKEL'. Bron: EIB, nr. 2644

Huidige situatie met dubbele stalen deuren

Binnen de onderdoorgang bieden twee portieken met vernieuwde deuren met een zijlicht toegang tot de aan weerszijden aan sluitende middengangen. In 1972 werd ten oosten van de onderdoorgang een portiersruimte aangelegd, met een breed venster naar de onderdoorgang. Deze brede opening is weer dichtgemetseld met binnen de dichtzetting een klein venster. De betonlatei boven de opening is nog herkenbaar.

Overzicht onderdoorgang vanaf de binnenplaats

De toegang in de westelijke wand van de onderdoorgang

Een laatste personentoegang is aanwezig in het westelijke trappenhuis, geheel links in de vleugel aan de Gagelstraat. De dubbele deuropening ligt verdiept in een portiek onder een betonnen dak. Onder de deuropening is een rollaag aanwezig. In de opening een kozijn met vernieuwde dubbele deuren.

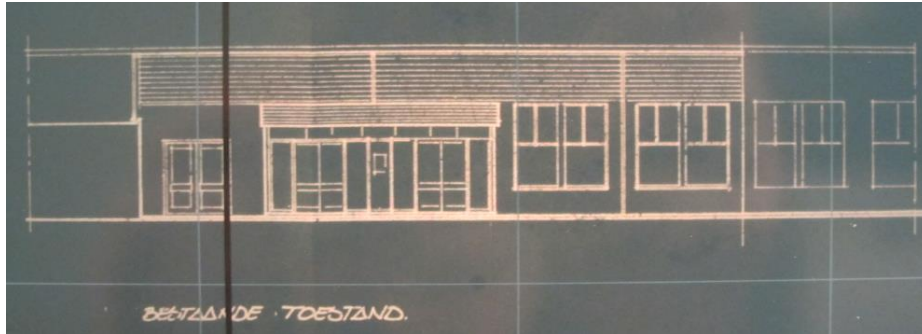
Entree in het westelijke trappenhuis

Naast deze, uitsluitend voor personen bestemde toegangen is geheel rechts in de gevel aan de Vonderweg een goederentoeegang aanwezig. Tot slot zijn in de gevel aan de Ventoselaan nog vier niet-oorspronkelijke dubbele deuropeningen aangebracht op de plaats van eerdere vensters.

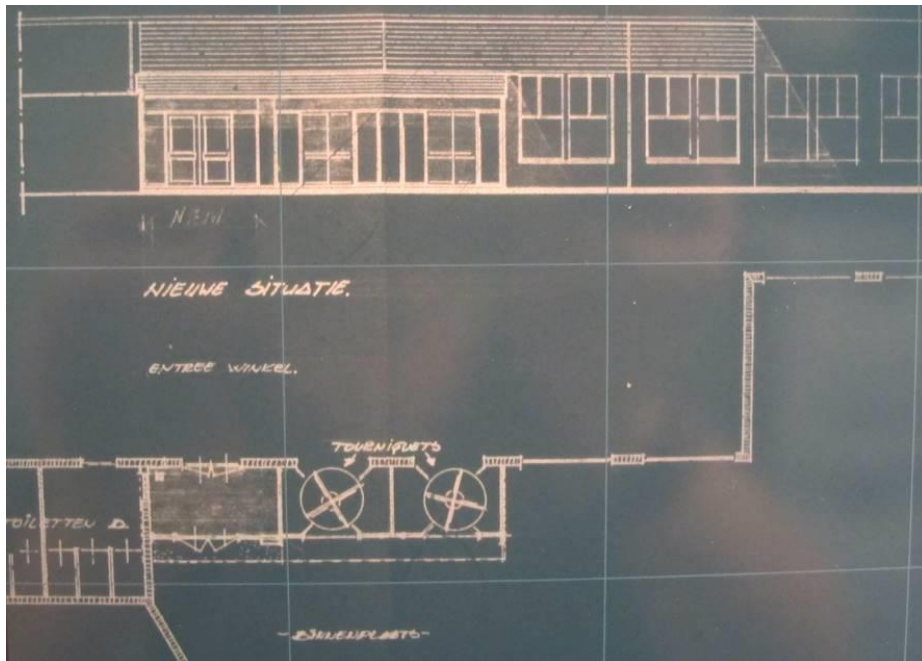

Oorspronkelijke opening, met een vernieuwde roldeur in de westelijke kopgevel van het tweelaags bouwdeel

Met de vestiging van de personeelswinkel in het oostelijke deel van het enkellaags gedeelte werd hiervoor een toegang gemaakt vanaf de oorspronkelijke binnenplaats. Aanvankelijk betrof het een kleine uitbouw onder een platdak met daarin twee toegangen met tourniquets. In 1978 werd nog een derde toegang met dubbele deuren aangelegd om als invalidentoeegang te dienen.

Aanzicht personeelstoegang voor de aanpassing in 1978. Bron: Bouwdossier Gemeente Eindhoven

Aanzicht en plattegrond van de gewijzigde situatie in 1978, waarbij een derde toegang werd gemaakt. Bron: Bouwdossier Gemeente Eindhoven

Huidige situatie waarbij de vroegere toegang tot de personeelswinkel tot een berging is omgebouwd en grotendeels is afgeplaat

3.3.2 Vensters en lichtopeningen

Vanwege de functie, waarbij een groot aantal werkplekken in het gebouw aanwezig was, was een optimale daglichttoetreding van groot belang. In alle gevels zijn dan ook forse, vrij hoge vensters aanwezig. Daarbij is op enkele kleine verschillen na, voor het merendeel van de vensters een vrij uniform venstertype toegepast. Deze vensters hebben ongeprofileerde kozijnen met een tussendorpel en brede dubbele middenstijl. De onderste twee openingen hebben enkelruits ramen. De bovenste openingen hebben nog een verdeelstijl met aan weerszijden een enkelruits valraam. Bij het merendeel van de vensters is één van de enkelruits onderramen vervangen door een stalen raam met in het midden een smal draairaam.

De vensters aan de zijde van de Vonderweg hebben hetzelfde venstertype, maar door de hier algemeen toegepaste aluminium zonweringen is het beeld hier meer verstoord.

In diverse ramen is nog oorspronkelijk 'getrokken' glas aanwezig.

Detail van één van de vensters in de gevel aan de Ventoselaan. Bij dit venster zijn twee stalen ramen ingevoegd. Bij beide buitenste bovenlichten is goed het 'getrokken' glas herkenbaar

Detail van één van de verdiepingsvensters in de zuidgevel

Door de latere aluminium zonweringen is het beeld aan de zijde van de Vonderweg meer verstoord

Naast het hiervoor weergegeven, vrij algemeen voorkomende venstertype komen verspreid over de verschillende gevel nog de nodige afwijkende

venstervullingen voor. Bij het merendeel van de oorspronkelijke geveldelen betreft het houten kozijnen met ramen. Alleen het hoofdtrappenhuis heeft hoge stalen ramen met glas-in-lood.

Opmerkelijk zijn ook de vensters met een vrij kleine roedenverdeling boven de entreepartij aan de Ventoselaan. Deze invulling wijkt af van de op de bouwtekeningen weergegeven vensters, maar lijkt wel oorspronkelijk.

Bij de entree op de hoek van de Ventoselaan en de Vonderweg zijn alleen de kleine dubbele toiletvenstertjes oorspronkelijk. De grote ongedeelde vensters in het uitgebouwde entreeportaal dateren uit 1941. Een naastgelegen venster met een kozijn met zesdelige opzet is vrij recent toegevoegd.

Ook in de gevels van het ketelhuis zijn ramen met een roedenverdeling toegepast. Het betref hier vrij kleine vensters. Hier werd de keuze mogelijk ingegeven vanwege het duurdere glas bij grotere glasafmetingen.

Stalen ramen met glas-in-lood in het hoofdtrappenhuis aan de oostzijde van het tweelaags bouwdeel

Ramen met een roedenverdeling boven de entree aan de Ventoselaan

Smalle vensters in de gevel van één van de trappenhuizen

Bij het rechter deel van de noordwestelijke entree behoren alleen de toiletvenstertjes tot de oorspronkelijke opzet

Oorspronkelijke toiletvensters naast de entree op de noordwesthoek. Hetzelfde venstertype is ook bij de toiletten naast de binnenplaats aanwezig

Bij de venster van het ketelhuis werd gekozen voor een roedenverdeling

Met de aanleg van de westelijke binnentuin tussen 1937 en 1944 kregen de omliggende gevels grote vensters met stalen kozijnen, ramen en deuren. De vensters hebben verschillende breedtes, maar bij alle vensters zijn smalle vaste ramen afgewisseld met bredere draaiende delen in een opzet met boven- en onderlichten.

Een groot deel van het daglicht bij de werkplekken in het enkellaags bouwdeel was afkomstig van de vensters in de dakopbouwen. Deze dakopbouwen hadden elk in beide lange gevels per travee een reeks van vier openingen met zesruits tuimelramen. In de huidige situatie is het merendeel van deze openingen afgeplaat en ook vanuit het interieur niet meer zichtbaar. Wel is hier een groot deel van het oorspronkelijke sluitwerk nog aanwezig.

Tot slot zijn nog enkele oorspronkelijke glazen lichtkappen aanwezig boven de toiletgroepen. De kappen hebben draadglas en zinken afdekkingen.

Detail van de stalen vensters in de gevels van de latere westelijke binnentuin

Beeld van één van de dakopbouwen met hierin aanwezige houten tuimelramen

Oorspronkelijke lichtkap boven de vroegere toiletruimte naast de noordwestelijke entree

3.4 INTERIEUR

In deze paragraaf wordt ingegaan op het interieur. Vanwege de complexe huidige indeling is getracht met name hoofdstructuren weer te geven. Verder zal worden ingegaan op de bijzondere ruimtes binnen het gebouw en tot slot zal een selectie van aangetroffen interieuronderdelen worden weergegeven.

3.4.1 Indeling

Als gevolg van de driehoekige hoofdvorm met twee binnenplaatsen is sprake van een vrij complexe structuur. Deze valt in essentie echter uiteen in verschillende ruimtelijke eenheden met elk een eigen karakter en structuur.

Het tweelaags bouwdeel langs de Gagelstraat heeft zowel op de begane grond als de verdieping bijna volledig een opzet met een middengang met aan weerszijden daarvan langs de gevels atelierruimtes ter breedte van één of meerdere stramienen van de draagconstructie. De gangen worden onderbroken door de onderdoorgang en tussenpuien ter plaatse van de trappenhuizen.

Van het enkellaags bouwdeel heeft het westelijke deel (zijde Vonderweg) langs de gevel ook een reeks ateliers ter breedte van één of anderhalve travee. Het meest noordelijke kantoor is het vroegere (tijdelijke) kantoor van Frits Philips. Omdat dit deel van het gebouw tijdelijk als hoofdkantoor heeft gefungeerd is het noordelijke deel van de gang langs de ateliers breder uitgevoerd.

Het langs de Ventoselaan gelegen deel van het enkellaags bouwdeel heeft een grotendeels open structuur. Dit is het deel dat tussen 1995 en 2003 als tijdelijke vestiging van het Van Abbemuseum fungeerde. Eerder was in dit deel de personeelswinkel gehuisvest. Binnen dit gedeelte zijn nauwelijks gangen aanwezig en vrijwel alle binnenwanden zijn hier vrij recent.

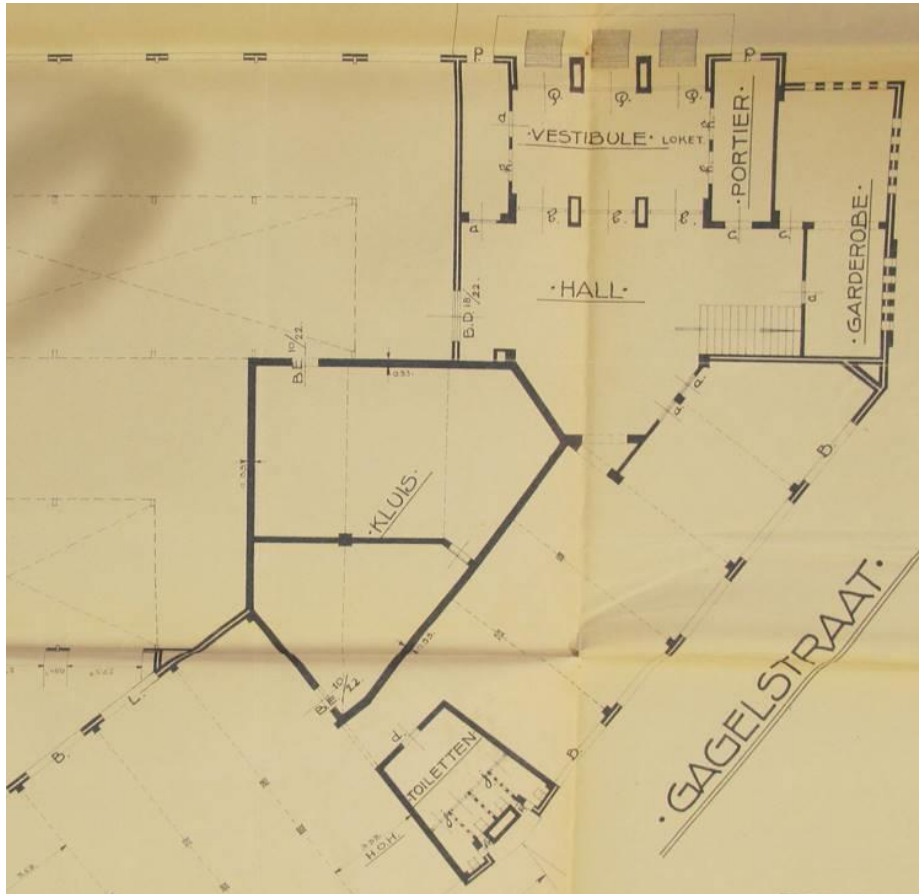
Naast deze gebouwdelen met een vrij overzichtelijke structuur zijn er drie gebieden binnen het gebouw met een vrij complexe, maar wel deels oorspronkelijke structuur. Dit zijn de beide entreegebieden op de hoeken met de Ventoselaan en het gebied rond het oorspronkelijke ketelhuis.

Noordwestelijk entreegebied

Het entreegebied op de hoek van de Ventoselaan en de Gagelstraat had oorspronkelijk een vrij open structuur met een grote hal aansluitend op de entree met drie toegangen. Vanuit deze hal waren de aansluitende

bouwdelen toegankelijk, evenals de hoofdtrap naar de verdieping van het tweelaags bouwdeel. Verder lagen hier een portiersruimte en een garderobe.

Oorspronkelijke plattegrond van het gebied rond de entree op de hoek van de Ventoselaan met de Gagelstraat. Bron: RHCE, toegang 1929-523

Binnen deze nog intacte hoofdstructuur zijn verschillende wanden ingevoegd, waarmee de hal aanzienlijk werd verkleind en de entrees

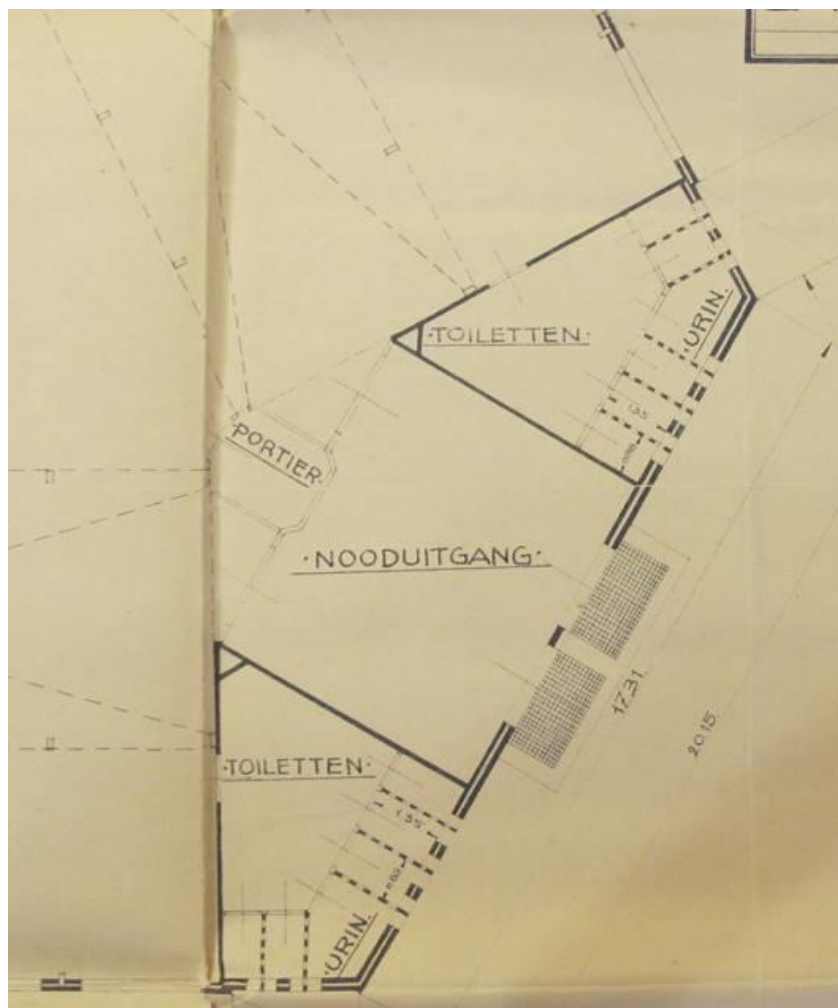
werden afgesplitst om als entree voor de tijdelijke vestiging van het Van Abbemuseum te dienen.

Op de verdieping ligt boven het entreegebied boven de vroegere hal en vestibule een op het trappenhuis aansluitende theaterzaal.

Opvallen binnen dit gebied is de over twee bouwlagen doorgezette kluis met een vijfhoekige opzet.

Noordoostelijk entreegebied

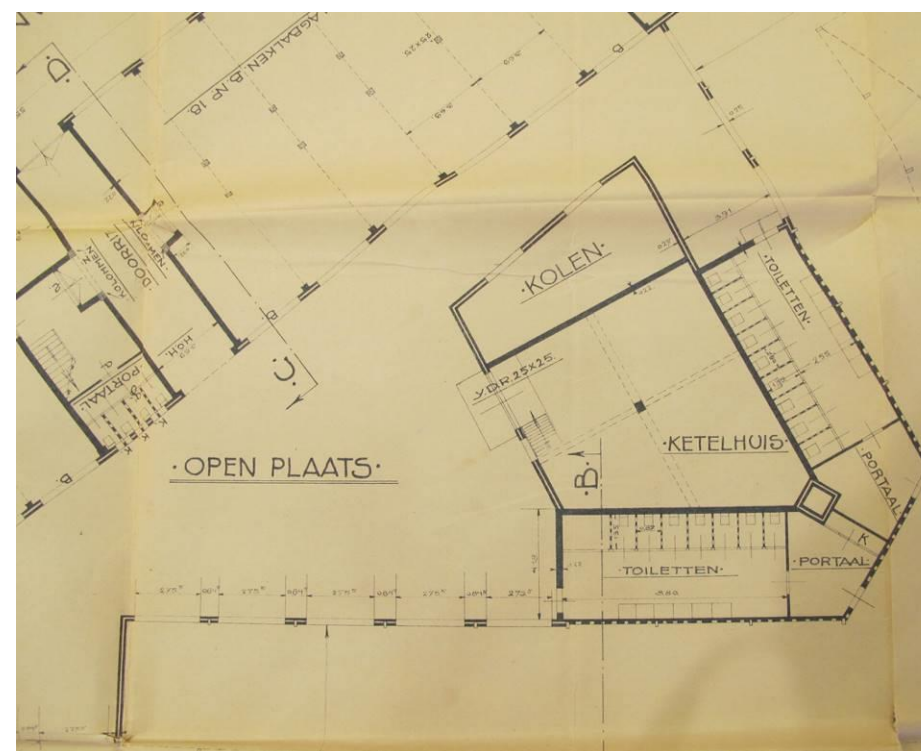
Hoewel de noordoostelijke entree bij het huidige gebruik als hoofdentree fungeert werd deze op de oorspronkelijke bouwtekeningen als 'nooduitgang' aangeduid. Het betrof een rechthoekige vestibule met aan weerszijden een toiletgroep. De vestibule was door middel van een lichte scheidingswand, waarschijnlijk grotendeels met glasopeningen gescheiden van de vleugel. Op het midden van deze wand sloot een kleine portiersruimte aan. In 1941 werd deze entree opgewaardeerd, waarbij de huidige tweezijdige uitbouw ontstond. Waarschijnlijk hebben korte tijd later de nodige aanpassingen in dit gebied plaats gevonden zodat dit als toegang voor het tijdelijke hoofdkantoor kon dienen. Achter een centraal geplaatste portiersruimte werd een zeshoekige zaal voor productpresentaties aangelegd. Rond deze zaal werd een gangstructuur aangelegd. Waarschijnlijk werd op datzelfde moment ook de binnentuin aangelegd. Hiermee werd aan weerszijden van de entree een opzet met een middengang met flankerende kantoren mogelijk. Deze middengangen werden aangesloten op de gang rond de zeshoekige zaal.

Overzicht oorspronkelijke opzet noordoostelijk entreegebied. Bron: RHCE, toegang 1929-523

Gebied rond ketelhuis

Binnen de oorspronkelijke binnenplaats waren naast het ketelhuis en de lage kolenopslag aan weerszijden van de hoge schoorsteen twee grote toiletgroepen gesitueerd. Deze toiletgroepen zijn opgedeeld, maar de westelijke toiletgroep heeft nog grotendeels de oorspronkelijke invulling. De vroegere portalen die toegang verleende tot de toiletgroepen zijn omgevormd tot keuken. Tussen deze keuken en de latere binnentuin werd een gang aangelegd. Binnen het ketelhuis werden enkele wanden geplaatst.

Overzicht oorspronkelijke opzet gebied rond de binnenplaats en het ketelhuis. Bron: RHCE, toegang 1929-523

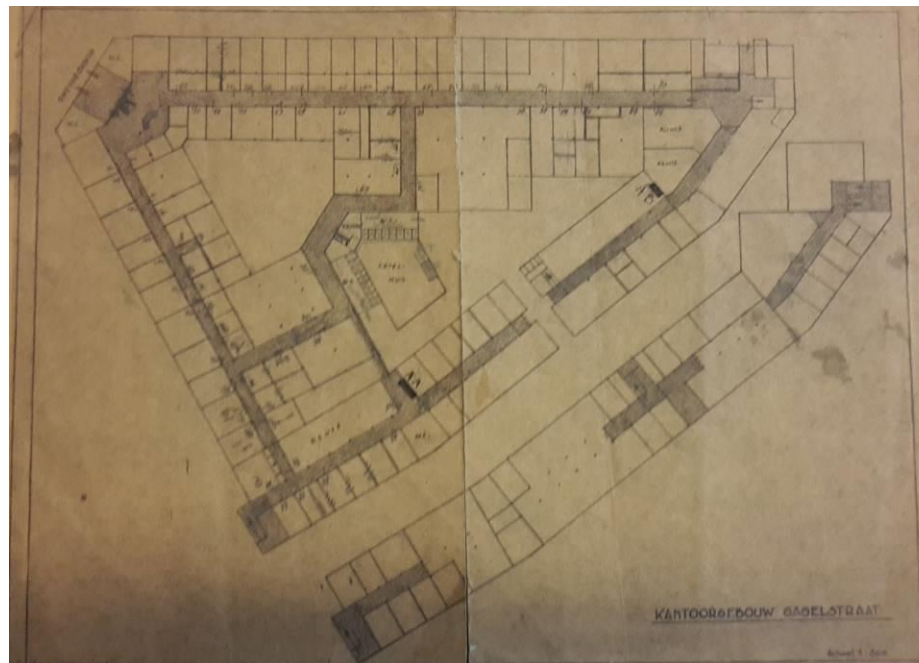

3.4.2 Kenmerkende en bijzondere ruimtes

In het gebouw zijn verschillende ruimtes te benoemen die karakteristiek zijn voor de bouwwijze of het gebruik van het gebouw of die door bijzondere afwerkingen of een bijzondere functie of gebruik opvallen. Dit zijn de ruimte die 'het verhaal' van het gebouw vertellen. Deels betreft dit ruimtes die tot de oorspronkelijke bouw of vroegste gebruikperiode behoren. Ook zijn enkele ruimte later in hun huidige opzet tot stand gekomen.

Gangen

Hoewel op de oorspronkelijke bouwtekeningen een geheel open interieur wordt weergegeven is het onwaarschijnlijk dat het gebouw op die wijze ook daadwerkelijk heeft gefungeerd. Het is zeer aannemelijk dat van meet af aan verschillende ruimtes waren afgescheiden. Of daarbij direct een volledige gangstructuur ontstond, zoals thans nog grotendeels aanwezig is niet bekend. Omstreeks 1940 was echter met uitzondering van de verdieping van het tweelaags bouwdeel al wel een volledige gangstructuur aanwezig. Een plattegrond uit de periode 1937-1941 toont de dan aanwezige indeling met herkenbaar gemarkeerde gangen. Deze structuur is deels nauw verbonden met de later aangelegde binnentuin en kan daarom ook pas tegelijk met die binnentuin zijn aangelegd. Zowel op de begane grond als de verdieping zijn op de plattegrond nog wel enkele grotere ruimtes herkenbaar, maar het merendeel van de indeling betreft afzonderlijke kantoorruimtes.

Plattegrond die de situatie tussen 1937 en 1941 weergeeft. De aanwezige gangen en trappenhuisen zijn donker gearceerd. Bron: Gebouwbeheer TAC

Met uitzondering van het deel langs de Ventoselaan is een belangrijk deel van de gangstructuur nog aanwezig. Deze gangen hebben een vrij uniforme uitstraling met grotendeels in hout uitgevoerde wanden die tussen de kolommen van de draagstructuur zijn geplaatst. Bovenlichten zijn grotendeels met stalen ramen uitgevoerd. In deze wanden, waarvan de het stijl- en regelwerk als vlakken herkenbaar is zijn vlakke deuren aanwezig. De vloeren zijn afgewerkt met later aangebracht linoleum. Plafonds zijn vlak gepleisterd.

Kenmerkende middengangstructuur in het tweelaags gedeelte

Brandwerend beklede deuren tussen de gangen en de trappenhuisen

Binnen de gangen zijn op enkele plaatsen nog de oorspronkelijke dubbele tussendeuren aanwezig. Deze zijn uitgevoerd met meerruits ramen. De scheidingsdeuren met de trappenhuizen zijn brandwerend uitgevoerd middels een bekleding met metaalplaten.

Op de plaatsen in het tweelaags bouwdeel, waar op de hiervoor weergegeven plattegrond geen gangen worden weergegeven wijken de huidige gangwanden af doordat deze volledig in staal zijn uitgevoerd of duidelijk herkenbaar zeer recent zijn.

Oorspronkelijke tussendeuren met roedenverdeling

Tussendeuren op de verdieping van het tweelaags bouwdeel

Detail tussendeuren in gang oostelijk deel enkellaags bouwdeel

Wat latere, volledig in staal uitgevoerde gangwanden

Zone met recente wanden op de verdieping van het tweelaags bouwdeel

Trappenhuizen

Samen met de trappenhuizen sterk bepalend voor de verkeersstructuur zijn de diverse trappenhuizen. Deze behoren met zekerheid tot de vroegste structuur en zijn ook nog grotendeels ongewijzigd. De trappenhuizen bevinden zich op de beide uiteinden van het tweelaags bouwdeel en in het midden van dit bouwdeel, naast de onderdoorgang. De ruimtes zijn zeer sober afgewerkt met linoleum op de vloeren en vlak gepleisterde plafonds. Ook de wanden zijn vlak gepleisterd met een

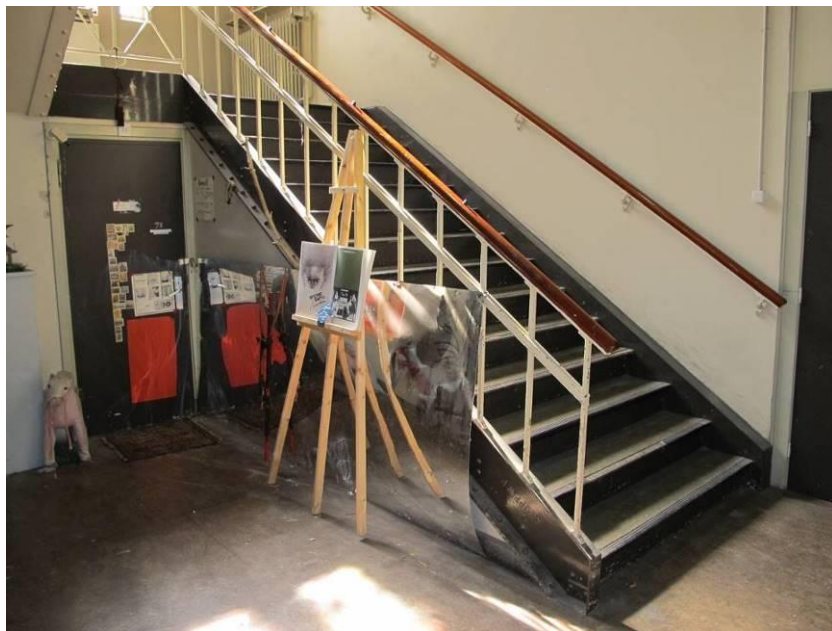

houten plint. Grotendeels zijn nog de oorspronkelijke, met metaal beklede deuren naar de gangen aanwezig.

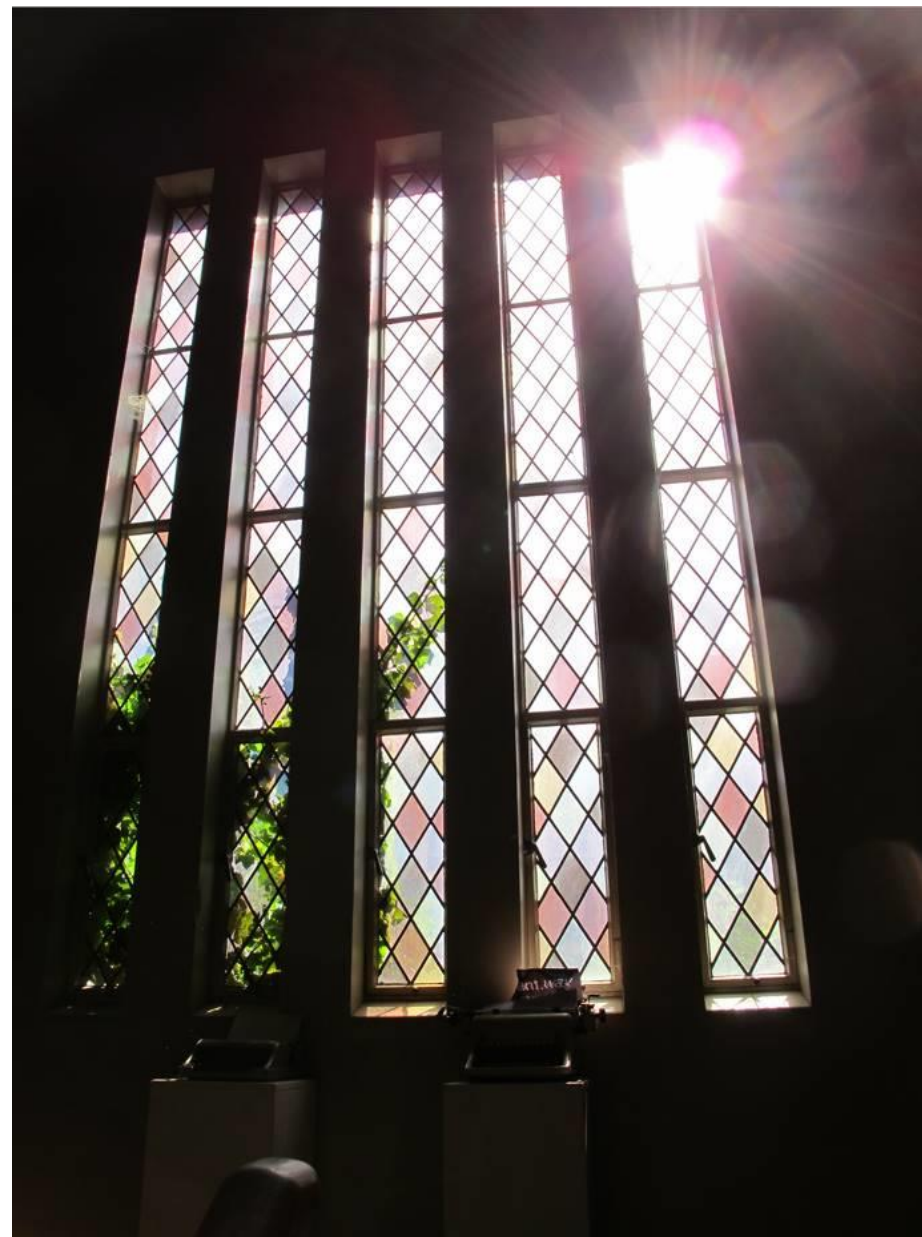
De trappen hebben een tussenbordes en zijn uitgevoerd in staal met een sobere ijzeren leuning met gelakt houten handlijst. Langs de wanden zijn bijbehorende handlijsten aanwezig.

Het hoofdtrappenhuis heeft in de gevel hoge stalen ramen met glas-in-lood met een diagonale verdeling en deels licht gekleurd glas.

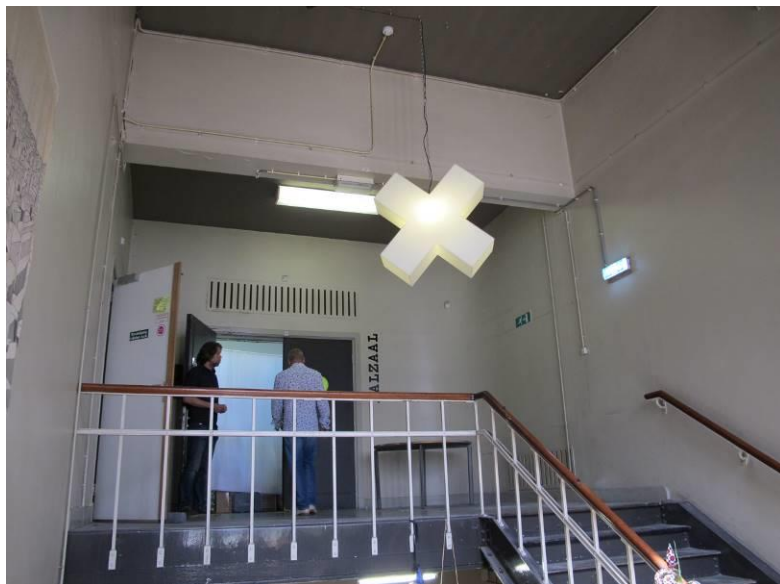
Op de verdieping van het westelijke trappenhuis is nog de granitovloer zichtbaar die waarschijnlijk ook in de andere trappenhuisen was toegepast.

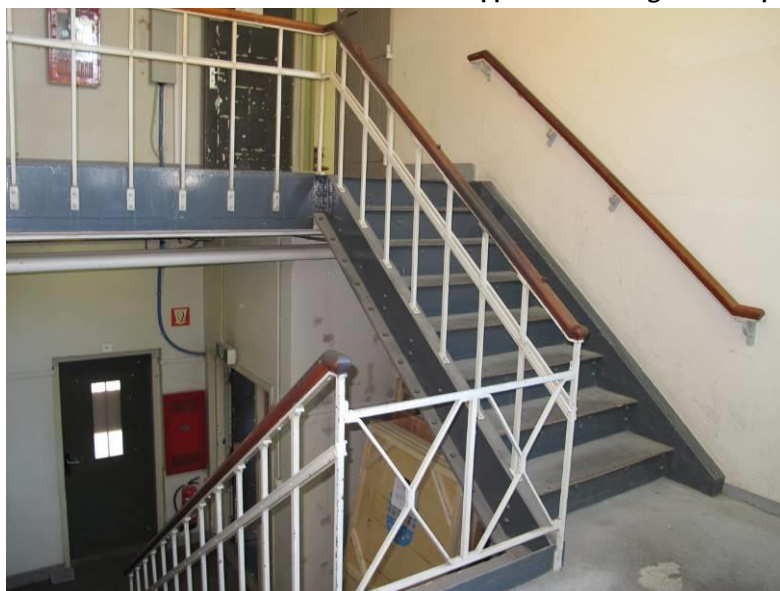
Trap in het hoofdtrappenhuis aan de noordooszijde van het tweelaags bouwdeel

Glas-in-loodraam met diagonale verdeling boven het bordes van het hoofdtrappenhuis

Zicht vanaf het tussenbordes van het hoofdtrappenhuis richting de verdieping

Beeld van het trappenhuis naast de onderdoorgang in het midden van het tweelaags bouwdeel

Trapgat in het westelijke trappenhuis binnen het tweelaags bouwdeel

Granitovloer op de verdieping van het westelijke trappenhuis

Kantoorruimtes

Hoewel deels wellicht iets later aangelegd en op verschillende punten ook nog wel deels gewijzigd bepalen de diverse kantoorruimtes voor een belangrijk deel het interieur van dit gebouw. De ruimtes hebben een breedte die overeen komt met de traveemaat. Daarbij zijn overwegend houten wanden met stalen bovenlichten toegepast voor zowel de afscheidingen met de gangen als ook voor de wanden tussen de kantoren. De velden tussen het herkenbare stijl- en regelwerk zijn terugliggend met plaatmateriaal uitgevoerd. Het in de bovenlichten aanwezige bewerkte glas is grotendeels geschilderd.

Vloeren zijn overwegend met linoleum afgewerkt. Plafonds zijn vlak gepleisterd. Deels zijn nog historische verlichtingsarmaturen aanwezig.

Wand tussen twee kantoorruimtes met een stijl- en regelwerk met vlakke vullingen

Detail geschilderd glas in stalen bovenlichten tussen kantoorruimtes

Interieur van één van de kantoorruimtes op de verdieping

Kluis

Een op merkelijk onderdeel binnen het gebouw is de grote kluis. Dit vijfzijdige bouwdeel is gesitueerd aan de noordwestzijde van het tweelaags bouwdeel en strekt zich uit over de gehele hoogte van dit bouwdeel. Door het iets hoger gelegen dak is dit onderdeel ook aan het exterieur nog herkenbaar.

De aanwezigheid van deze kluis zal mogelijk verband houden met de aanzienlijke hoeveelheden contant geld die bij de handel en uitbetaling van personeel benodigd waren. Ook zullen ‘gevoelige’ documenten in deze ruimte opgeslagen hebben gelegen. Het interieur van de ruimte is uiterst sober met glad gepleisterde wanden en plafonds. Deels is hierin de betonnen draagconstructie herkenbaar. Op de verdieping zijn twee kluisdeuren aanwezig (ruimte was niet toegankelijk).

Op de verdieping heeft de kluis nog een opdeling in twee lagen, waarbij de hier aanwezige tussenvloer met betonplaten op een stalen draagconstructie later werd ingevoegd.

Interieur van de verdieping van de kluis, waar een latere tussenvloer aanwezig is

Theater

Boven de vestibule van de noordelijke entree van het tweelaags bouwdeel is op de verdieping een kleine theaterzaal aanwezig met een L-vormige plattegrond. De ruimte heeft een eiken strokenparketvloer in visgraatmotief. T.b.v. het podium is een vloerzone verhoogd, met daarin nog een uitschuifbaar vloergedeelte. De wanden zijn vlak gepleisterd. Het plafond heeft deels een specifiek voor de functie gemaakt schrotenplafond, waarin diverse spots zijn opgenomen. De op het podium gericht openingen boven de verschillende secties van het golvende plafond dienden mogelijk voor plaatsing van armaturen voor indirecte verlichting. De huidige TL-armaturen op dit plafondgedeelte zijn dan ook later aangebracht.

Zicht op het podium van de theaterzaal

Vensters in de noordgevel van de theaterzaal

Detail podium met uitschuifbaar middendeel

Detail van het schrotenplafond, met waarschijnlijk geïntegreerde armaturen voor indirecte verlichting. De hier zichtbare TL-armaturen zijn later aangebracht

Presentatiezaal

Direct achter de entree op de hoek van de Ventoselaan en de Vonderweg bevindt zich een bijzondere zeshoekige zaal. Hoewel dit uit de bouwtekeningen niet volledig valt te bepalen is deze zaal waarschijnlijk tot stand gekomen op het moment dat deze entree van een ‘nooduitgang’ werd opgewaardeerd tot een hoofdentree in 1941. De ruimte is dan ook sterk bepalend voor de omliggende ruimtelijke structuur. De zaal heeft een toegang vanuit de gang direct aansluitend op de vestibule. Daarnaast is een indirecte toegang aanwezig vanaf de kantoorgang aan de zijde van de Vonderweg. Deze toegang ligt dicht bij het kantoor van Frits Philips. Via deze toegang kon de ‘spreker’ het podium betreden. Behoudens het stucplafond met kenmerkende gebogen verhoogde zone zijn de afwerkingen in deze zaal vernieuwd.

Zicht in de presentatiezaal in westelijke richting

Vestibules

De vestibule van de toegang aan de noordzijde van het tweelaags bouwdeel is door latere wijzigingen sterk aangetast en nog slechts in de hoofdstructuur herkenbaar. De omstreeks 1941 tot stand gekomen vestibule van de entree op de hoek van de Vonderweg en de Ventoselaan heeft echter in belangrijke mate de opzet en afwerking behouden die behoort bij de vroegste opzet. Karakteristiek zijn de centraal achter de entree gesitueerde portiersloge, de dubbele glasdeuren naar de achterliggende gangstructuur en het stucplafond met ijzeren legraam met daarin opaalglas voor indirecte verlichting. Ook is hier nog de oorspronkelijke natuurstenen vloer aanwezig. Alle houtwerk van de deuren en ramen en balie van de portiersruimte is in blank gelakt eiken uitgevoerd.

Overzicht van het interieur van de vestibule in noordoostelijke richting

De achterwand (zuidoost) van de vestibule met portiersloge en dubbele glasdeuren naar de achterliggende gang

Het plafond van de vestibule, met links het stalen legzaam

Kantoor Frits Philips

Alle kantoorruimtes hebben een puur functioneel karakter met zeer sobere afwerkingen. Slechts één kantoorruimte onderscheidt zich echter duidelijk van de overige ruimtes. Dit is het meest noordelijke kantoor langs de gevel aan de zijde van de Vonderweg. Naar verluidt was dit vanaf het bombardement in 1942, waarbij het hoofdkantoor aan de Emmalaan werd getroffen, het kantoor van Frits Philips. Hoe de verplaatsing van dit kantoor moet worden gezien in relatie tot de aanpassingen aan de naastgelegen entree is niet duidelijk, aangezien de aanvraag voor deze aanpassingen al eerder werd gedaan. Wel is vrijwel zeker dat de huidige structuur in dit gebied in deze periode tot stand is gekomen.

Het kantoor onderscheidt zich door de eiken stroken parketvloer in visgraatmotief en een rondom aanwezige blank gelakt eiken lambrisering die onder de vensters tot radiatoromkasting is uitgebouwd. De vlakke toegangsdeur vanaf de gang is opmerkelijk dik uitgevoerd. De ruimte heeft plafond met geïntegreerde verlichtingsarmaturen.

Overzicht van de gevelwand, waar de lambrisering als radiatoromkasting is uitgebouwd

Strokenparketvloer en zeer dik uitgevoerde toegangsdeur

Entree personeelswinkel

Met de inrichting van de personeelwinkel in het gedeelte tussen de oorspronkelijke binnenplaats en de Ventoselaan werd een nieuwe entree vanaf deze binnenplaats gemaakt (zie ook gevels binnenplaats). Hiervoor werd aan de bestaande gevel een portaal aangebouwd met daarin aanvankelijk twee toegangen met tourniquets. In 1978 werd aan de westzijde nog een derde toegang toegevoegd met dubbele deuren om ook de toegang voor mindervaliden te verbeteren.

Nadat deze toegang buiten gebruik raakte werden de tourniquets verwijderd en is de binnenruimte tot een berging omgevormd en geheel met plaatmateriaal afgewerkt. De ruimte is nu uitsluitend vanuit het interieur bereikbaar en in de huidige situatie herinnert niets meer aan de oorspronkelijke entreefunctie.

Huidige interieurbeeld van de vroegere entree tot de personeelswinkel

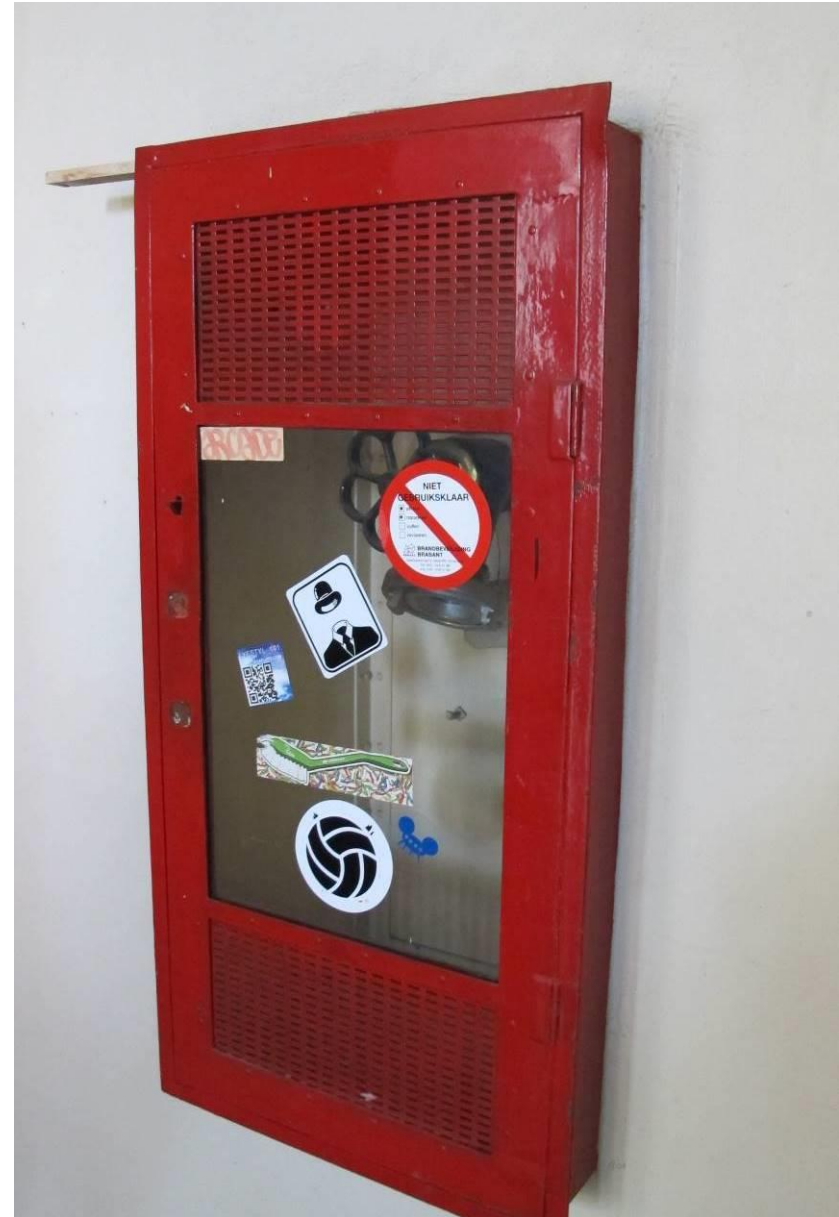

3.4.3 Onderdelen

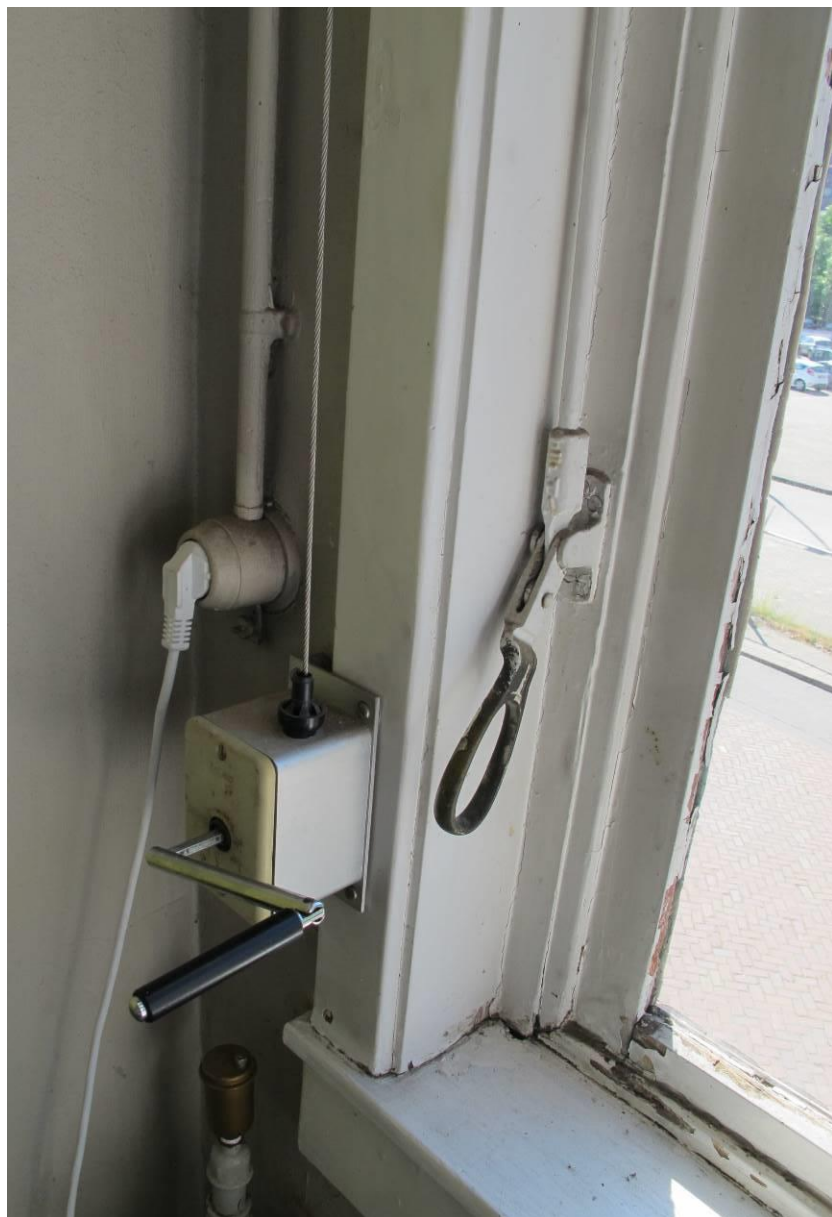
Verspreid door het gebouw is een groot aantal karakteristieke onderdelen aanwezig. Door de nodige aanpassingen is wel de nodige samenhang verloren gegaan, zodat niet meer kan worden gesproken van een compleet en samenhangend interieurbeeld. De aanwezige elementen zijn echter wel ondersteunend voor de nog aanwezige historische structuur. Hierna volgen enkele beelden van opvallende of karakteristieke onderdelen zonder dat hier verder uitvoerig op wordt ingegaan.

Historische verlichtingsarmaturen uit verschillende periodes

Plaatstalen kastjes rond brandkranen

Diverse onderdelen hang- en sluitwerk

Radiatoren en vensteromlijstingen

Vloer van gietijzeren tegels in ketelhuis

Sluiting op brandwerend beklede deur

Interieur toiletgroepen met deel oorspronkelijke opzet

Omlijsting rond (niet oorspronkelijke) klok op tussenwand gang

Lichtkap boven vroegere toiletgroep

Gebruikssporen

Historische motor van afzuiginstallatie

Gepaneelde binnendeur naar toiletgroep

Ventilatierooster

3.5 TERREIN

Het gebouw grenst met de oost- en zuidgevel direct aan de openbare weg, maar door de inspringende oostelijke gevelhoek is hier een kleine tuin aanwezig. Rondom deze tuin is een oorspronkelijk hekwerk op een gemetselde voetmuur aanwezig. De voetmuur sluit af met een anderhalfsteen ezelsrug met op de buitenhoek een kunststenen hoekblok.

Het smeedijzeren hekwerk heeft tussen een boven- en onderligger geplaatste spijlen met een in de hoogte uitgerekte C-vorm. De bovenliggers zijn voorzien van punten.

Aan de zijde van de Ventoselaan zit in het hekwerk een grotendeels gesloten plaatstalen toegangshek met daarin deels gaaswerk.

Detail hekwerk op de hoek van de Ventoselaan en de Gagelstraat

Toegangshek aan de zijde van de Ventoselaan

Aan de zijde van de Vonderweg lag langs de gevel slechts een smalle strook eigen terrein, waarop de aangrenzende achtertuinen op aansloten. Van deze opzet zijn in de huidige situatie geen restanten meer herkenbaar.

4 CULTUURHISTORISCHE WAARDENBEPALING

4.1 VERGELIJKENDE WAARDENBEPALING

Binnen het oeuvre van de bouwkundige dienst van Philips en als één van de vele gebouwen van het uitgebreide areaal aan fabrieks- en kantoorgebouwen van het bedrijf moet worden geconcludeerd dat het gebouw weinig opvallend is en als een pragmatische uitwerking van een huisvestingsvraagstuk kan worden beschouwd. Daarbij werd op een enigszins onhandig perceel een zo groot mogelijk vloeroppervlak gerealiseerd binnen de karakteristiek van de omliggende bebouwing. Van een opvallende architectuur of sterk representatieve uitstraling is dan ook geen straling. Wel van een zorgvuldige inpassing in de omgeving.

Wanneer het gebouw wordt afgezet tegen kantoorgebouwen uit de eerste helft van de 20ste eeuw valt ook op dat vaak gebruik werd gemaakt van bestaande ruimtes en er nauwelijks sprake was van representativiteit. Anderzijds kregen de nieuwe (of sterk verbouwde) kantoorgebouwen vaak een uitgesproken architectuur omdat de gebouwen ook in hoge mate het 'visitekaartje' van bedrijven vormden. Hoewel bij dit kantoorgebouw wel sprake is van een nieuwe bouwopdracht, bleef de architectuur zeer neutraal omdat er geen reden tot sterke representativiteit was. Het gebouw is daarom ondanks de forse afmetingen weinig uitgesproken.

4.2 BOUW- EN ARCHITECTUURHISTORISCHE WAARDEN

Dit uitgestrekte gebouw werd in 1929-'30 gebouwd naar ontwerp van de eigen bouwkundige dienst van Philips N.V. Het gebouw werd uitgevoerd in een sobere zakelijk expressionistische stijl. De brede gevelvlakken hebben een hoog repeterend gehalte. Accenten werden hoofdzakelijk op de drie hoeken van het gebouw gelegd, met het belangrijkste accent op de hoek van de Ventoselaan en de Gagelstraat, waar de hoek van het gebouw een tegenhanger vormde voor de aan overzijde van de Ventoselaan gesitueerde Ventoseflat, de kort daarvoor tot woningen herbestemde vroegere sigarenfabriek van Van Gardinge. De zeer brede gevel langs de Gagelstraat volgde het iets gebogen verloop van deze straat. Deze gevel heeft nog extra geleiding doordat op twee punten de toiletgroepen in de gevel zijn geaccentueerd middels een wat teruggelegd gevelvlak en een doorstekende gevel. De andere twee gevels waren hoofdzakelijk functioneel opgezet. Daarbij sloot de gevel aan de zijde van de huidige Vonderweg aan op de achtertuinen van naastgelegen woningen. De Ventoseweg was hoofdzakelijk een ontsluiting voor de langsliggende garages van de Ventoseflat. Een uitgesproken architectuur was voor deze gevels daarom ook niet van toepassing. De toegang op de hoek van de Ventoselaan en de Vonderweg was oorspronkelijk zeer terughoudend uitgevoerd en uitsluitend als nooduitgang bedoeld. Deze entree werd echter in 1941 opgewaardeerd en zou in de hierop volgende jaren nog worden aangepast om te fungeren als hoofdentree van het tijdelijk in het gebouw gevestigde hoofdkantoor. Wat betreft de gevels werd nauw aangesloten bij de oorspronkelijke architectuur.

Wat betreft de constructieve opzet is een duidelijk onderscheid tussen het tweelaags bouwdeel langs de Gagelstraat en de overige enkellaags delen herkenbaar. Bij het tweelaags bouwdeel werd een eenvoudige functionele

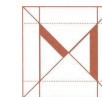

opbouw gekozen met kolommen van met beton gevulde kokerprofielen met daarover stalen liggers t.b.v. de enkelvoudige houten balklagen. Deze constructie speelt in het interieurbeeld nauwelijks een rol. Bij het enkellaags deel daarentegen werd gekozen voor een zeer traditionele opbouw met houten vakwerkleggers tussen houten kolommen. Hiervan waren de liggers van de hogere dakopbouwen als zichtwerk bedoeld. Zeker gezien de ervaringen die de Philips bouwkundige dienst had met diverse bouwsystemen is deze keuze opmerkelijk te noemen.

Het interieur werd uiterst sober uitgevoerd met ook in de trappen nauwelijks decoraties. De stalen trappen werden voorzien van sobere smeedijzeren leuning met houten handlijsten en in de trappenhuisen werden granito vloeren aangebracht. Hoewel de bouwtekeningen een volledig ongedeeld interieur tonen zal men zeker enige mate van ruimteverdeling hebben toegepast en binnen tien jaar was sprake van een vrijwel volledig doorgevoerde middengangopzet, waarvoor nog een tweede binnenplaats was aangelegd. De verzorgd uitgevoerde gevels rond deze nieuwe binnentuin hebben een afwijkende architectuur in een meer zakelijk functionalistische stijl met stalen ramen en een doorlopende uitspringende betonlatei boven de gevelopeningen. Deze naar binnen gerichte gevel is daarmee hoogwaardiger uitgevoerd en meer op de kantoorfunctie afgestemd dan de naar de Vonderweg en Ventoselaan gerichte gevels. De verdeling van het interieur met hoofdzakelijk wanden met een houten stijl- en regelwerk met daartussen vullingen van plaatmateriaal en stalen bovenlichten is zeer sober en karakteristiek voor de periode waarin deze tot stand kwamen. Ook is met uitzondering van het gebouwdeel langs de Ventoselaan het belangrijkste deel van de gang- en kantoorstructuur intact gebleven, zij het met de nodige aanpassingen.

Hoewel betrekkelijk sober is de architectuur wel verzorgd en zorgvuldig gedetailleerd. Daarbij bleef het oorspronkelijke beeld ook in hoge mate intact. Belangrijkste wijzigingen zijn de in de gevel langs de Ventoselaan aangebrachte dubbele deuropeningen en het wit schilderen van de entree en gevels aan de zijde van de Vonderweg. In de markante, sober ontworpen hoofdopzet en architectuur is architectuurhistorische waarde gelegen, specifiek in de geaccentueerde gebouwhoeken en de gevel langs de Gagelstraat. Ook is bouw- en architectuurhistorische waarde gelegen in de opmerkelijke opbouw en constructie van het enkellaags gedeelte, alsmede in de later aangelegde binnentuin met omliggende gevels en de entree op de hoek van de Ventoselaan en de Vonderweg. De oorspronkelijke binnenplaats met hier gesitueerd ketelhuis kan als karakteristiek worden bestempeld, mede als gevolg van de gedeeltelijke sloop van de schoorsteen.

Wat betreft het interieur is bouw- en architectuurhistorische waarde gelegen in de bijzondere uitgestrekte opzet, waarbij een belangrijk deel van de daglichttoetreding werd verzorgd door de toegepaste dakopbouwen met vensters. Met deze opzet was het gebouw feitelijk een administratieve 'productiehal'. Als onderdeel van de hoofdopzet hebben de sober uitgevoerde trappenhuisen architectuurhistorische waarde. Dit geldt ook voor de pragmatisch ingevoegde sober gedetailleerde gangstructuur. Architectuurhistorische waarde heeft voorts de in de vroege jaren 40 opgewaardeerde entree op de hoek van de Ventoselaan en de Vonderweg. Met een eerste uitbreidingen en hierop volgende opwaardering werd deze vroegere 'achteruitgang' opgewaardeerd tot de hoofdentree van het tijdelijke Philips hoofdkantoor. De vestibule, portiersloge en achterliggende presentatiezaal, evenals de omliggende gangstructuur en de aan de zuidzijde aansluitende 'directiegang' met

hieraan het vroegere kantoor van Frits Philips maken deel uit van deze goed herkenbaar gebleven gebruiksfase.

4.3 SITUERINGS- EN ENSEMBLEWAARDE

De Gagelstraat vormt één van de oudste verbindingen vanuit Eindhoven en Woensel in de richting van Strijp en is dan ook al op de vroegste kaarten duidelijk herkenbaar. Ook na de aanleg van de spoorlijn in de tweede helft van de 19de eeuw bleef de Gagelstraat één van de weinige verbindingen over het spoor en daarmee een belangrijke verkeersader. Met de grote stedenbouwkundige aanpassingen die met name in de tweede helft van de 20ste eeuw plaats hebben gevonden verloor de Gagelstraat haar verbinding over het spoor en werd de straat door de nieuw aangelegde brede Vonderweg bruto doorsneden. Langs het gedeelte tussen de Vonderweg en de Mathildelaan, het vroegere spoortracé, is vrijwel alle oudere bebouwing verdwenen, zodat het onderzochte gebouw hier nog de enige herinnering vormt aan de oudere oorsprong van de straat. Met de gebogen gevel langs de Gagelstraat ligt bovendien de historische stedenbouwkundige opzet verankerd in het gebouw. Daarbij verwijst de opmerkelijke driehoekige opzet nog naar de oorspronkelijke stedenbouwkundige opzet met een combinatie van woningen, deels onderdeel van het Philipsdorp, en kleinschalige industriële activiteiten. Ook de in de jaren 20 van de 20ste eeuw herbestemde Ventoseflat verwijst hier nog duidelijk naar. In de relatie met deze tot flat omgevormde vroegere sigarenfabriek alsmede ook in de op dit gebouw afgestemde opzet van de gevel op de hoek van de Ventoselaan en de Gagelstraat is duidelijke ensemblewaarde gelegen. Beeldwaarde is met name gelegen in het breed opzette tweelaag bouwdeel, dat thans vrijwel de gehele straatwand van het bouwblok beslaat. Hoewel duidelijk minder prominent

in het straatbeeld herkenbaar heeft ook de huidige hoofdentree op de hoek van de Ventoselaan en de Vonderweg beeldwaarde.

Door de sterke veranderingen die in het gebied plaats hebben gevonden heeft het gebouw haar relatie met alle verdere omliggende bebouwing verloren. Vooral aan de zijde van de Vonderweg is met de huidige ruim opgezette wegenstructuur en het grootschalige Philipsstadion een breuk met de omgeving ontstaan, waarbij het gebouw wegvalt in de ontstane ruimte.

4.4 CULTUURHISTORISCHE WAARDEN

In het gebouw zijn onmiskenbaar de nodige cultuurhistorische waarden gelegen. Hoewel het gebouw buiten de kern van het fabrieksterrein werd gesitueerd en terughoudend vorm werd gegeven speelde het een zeer wezenlijke rol in het functioneren van het Philips vanaf de bouw totdat het bedrijf het gebouw in 1992 verliet. In het gebouw waren uiteenlopende administratieve diensten gehuisvest, waarbij vooral de afdelingen die een directe relatie met het personeel hadden in het gebouw waren ondergebracht. Veel oud-werknemers zullen daarmee nog een herinnering bewaren aan een bezoek aan het gebouw. Met name de jarenlang in het pand gevestigde Philipswinkel was een fenomeen en welbekend onder het Philipspersoneel.

Bijzonder is ook dat het gebouw enige tijd als hoofdkantoor heeft gefunctioneerd, nadat het hoofdkantoor aan de Emmasingel bij een bombardement was verwoest. Zowel de in deze periode opgewaardeerde entreezone als ook het tijdelijke directiekantoor herinneren hieraan.

Met het vertrek van Philips heeft het gebouw enige jaren gefunctioneerd als tijdelijke vestiging van het Van Abbemuseum. Hierna is het sinds 2003 door Temporary Art Centre op de kaart gezet als een bakermat van jonge professionele kunstenaars en onderdak voor uiteenlopende culturele evenementen. In deze periode heeft een groot aantal professionele kunstenaar atelierruimte in het gebouw gehuurd en zo een creatieve carrière gestart.

4.5 WAARDENSTELLING OP ONDERDELEN

In deze paragraaf volgt een overzicht van de waardevolle onderdelen aan zowel interieur als exterieur. Daarbij worden de kwalificaties volgens de door de Stichting Bouwhistorie Nederland opgestelde richtlijnen gehanteerd (zie par. 4.6)

4.4.1 Exterieur

Hoge waarde

- Hoofdropzet en karakteristiek van het tweelaags deel, voor zover dit een rol speelt in het straatbeeld, inclusief tuinmuur en hekwerken
- Architectuur, materialisering en detaillering van de straatgevels van het tweelaags bouwdeel
- Hoofdropzet en karakteristiek van de entree op de hoek van de Ventoselaan en de Vonderweg
-

Positieve waarde

- Hoofdropzet en karakteristiek van het enkellaags bouwdeel

- Hoofdropzet en karakteristiek van het tweelaags bouwdeel, voor zover dit geen rol speelt in het straatbeeld
- Hoofdropzet, architectuur, materialisering en detaillering van het exterieur van het ketelhuis
- Hoofdropzet, architectuur, materialisering en detaillering van de later aangelegde binnentuin

Indifferent

- Later ingevoegde geveldelen met dubbele deuropeningen in de gevel langs de Ventoselaan
- Later ingevoegd venster, rechts van tweezijdige entree op hoek van Ventoselaan en Vonderweg
- Beklamping westelijke kopgevel van het tweelaags bouwdeel

Storend

- Geen elementen

4.4.2 Interieur

Hoge waarde

- Ruimtelijke opzet oorspronkelijke entree en trappenhuis op de hoek van de Ventoselaan en de Vonderweg
- Ruimtelijke opzet van de t.b.v. het tijdelijke hoofdkantoor opgewaardeerde entree op de hoek van de Ventoselaan en de Vonderstraat
-

Positieve waarde

- Constructieve opzet van het enkellaags bouwdeel met houten kolommen en houten vakwerkliggers

- Constructieve opzet van de tweelaags voorbouw met stalen kolommen en liggers in combinatie met enkelvoudige balklagen
- Interieurbeeld van de gebieden met een nog duidelijk herkenbare historische opzet. Dit betreft de trappenhuisen, de gangen, vestibules, de theaterzaal, de presentatiezaal en het vroegere kantoor van Frits Philips

Ondersteunend

- Binnenmuren met een oudere oorsprong, maar in mindere mate bepalend voor het interieurbeeld. Hieronder ook te rekenen de wanden tussen de diverse kantoren

Indifferente waarde

- Recent gewijzigde of toegevoegde wanden en/of structuren alsmede hierop aanwezige afwerkingen
-

Storend

- Geen elementen

4.6 TOELICHTING WAARDENGRADATIES

De volgende waardengradatie, toegesneden op het toegepast cultuurhistorisch onderzoek, wordt in de waardenbepaling gehanteerd (de bijbehorende kleuren corresponderen met de gebruikte gradaties in de waardenkaarten). Achter iedere waarde volgt een korte toelichting ten behoeve van het toegepast cultuurhistorisch onderzoek, zoals dit in het heerontwikkelingsproces kan worden ingezet.

Hoge monumentwaarde (blauw)

Alle beschermenswaardige onderdelen die van wezenlijk en onlosmakelijk belang zijn voor het monument en zijn historische ontwikkeling en derhalve onverkort gerespecteerd moeten worden. Bij schade moet uitgegaan worden van herstel en behoud van een maximum aan oorspronkelijk materiaal.

Positieve monumentwaarde (groen)

Alle beschermenswaardige onderdelen die voor de instandhouding van de ontwikkelingsgeschiedenis van het monument veel waarde bezitten. Behoud is gewenst, maar de waarde is niet dusdanig hoog, dat aanpassing of verandering onmogelijk is. Voorwaarde is dat het onderdeel als dusdanig herkenbaar blijft.

Ondersteunend (oranje)

Onderdelen, die individueel weinig aan de waarde van het gebouw toevoegen, maar wel een ondersteunende rol spelen voor de waarde of beleving van andere onderdelen.

Indifferente monumentwaarde (geel)

Onderdelen, die niets of weinig aan de waarde van het gebouw toevoegen en ook geen wezenlijke onderdelen van de ontwikkelingsgeschiedenis zijn. Behoud is mogelijk, maar niet noodzakelijk.

Storende onderdelen (rood)

Betreft meestal vrij recente toevoegingen, die een sterke aantasting vormen van het oorspronkelijke concept, de ruimtewerking of de detaillering. Verwijdering wordt aanbevolen.

5 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

In dit opmerkelijke gebouw zijn diverse cultuurhistorische waarden aanwezig. Hoewel de bouw- en architectuurhistorische waarden niet uitzonderlijk hoog zijn, zijn deze wel degelijk aanwezig. Voorts is het gebouw één van de laatste ankerpunten van de vroegere stedenbouwkundige structuur in dit sterk gewijzigde gebied. Daarbij is onmiskenbaar sprake van een harmonisch architectonisch geheel, dat het verdient om met zorg te worden behandeld en zoveel mogelijk te worden behouden.

Belangrijk bij dit gebouw zijn ook de cultuurhistorische waarden die enerzijds zijn gelegen in de periode dat het gebouw een belangrijke rol speelde in het functioneren van de Philipsfabriek. Daarbij waren lange tijd diverse, voor het personeel relevante diensten in het gebouw ondergebracht. Bovendien fungeerde het gebouw enige tijd als hoofdkantoor. Na het vertrek van Philips heeft het gebouw een wezenlijke rol gespeeld in het lokale culturele leven. Eerst als tijdelijke vestiging van het Van Abbemuseum en vervolgens al weer een lange periode als onderdak voor Temporary Art Centre.

Bij de waardering van het gebouw speelt ook de beleving van interieur en exterieur een rol. De meer opvallende en voor het straatbeeld belangrijker onderdelen zoals de markante gevel langs de Gagelstraat en de meer uitgesproken uitgewerkte entrees op de beide gebouwhoeken aan de Ventoselaan zijn het meest herkenbaar en voor het behoud van architectuur en herinnering van het grootste belang. Omdat het exterieur hier een belangrijke relatie heeft met het interieur zijn ook aangrenzende interieurstructuren van groot belang.

Hierop volgt een categorie die een groot deel van complex beslaat. Deze onderdelen van zowel het interieur als het exterieur zijn weliswaar van belang, maar hebben ook een meer algemene karakteristiek en hoog repeterend gehalte en zijn derhalve niet zeer uitzonderlijk. Het verdient uiteraard aanbeveling om binnen deze categorie een zo groot mogelijk deel te bewaren om ook de samenhang van het complex te bewaren.

Globaal kan worden gesteld dat met name de naar de Vonderweg gerichte zijde van het gebouw het meest aan aanpassingen kan verdragen zonder dat dit direct in sterke mate afbreuk doet aan de algehele karakteristiek.

Tot slot hebben met name in het interieur in veel ruimtes, maar in het bijzonder in het deel aan de zijde van de Ventoselaan, aanpassingen plaats gevonden, waarbij een belangrijk deel van de vroegere opzet verloren is gegaan. Behoudens de historische constructies zijn dit gebieden waar weinig tot geen beperkingen met betrekking tot het interieur gelden.

Monumenten Advies Bureau – 15 juni 2017

brouwhistoricus bnb

6 BRONNEN EN LITERATUUR

6.1 BRONNEN

- Eindhoven-In-Beeld.nl (EIB)
- Regionaal Historisch Centrum Eindhoven (RHCE)
- Bouwdossiers gemeente Eindhoven
- Documentatie Temporaty Art Centre, waaronder onderzoek naar gebruik van het complex.

6.2 INTERNET

- Delpher.nl (historische kranten)
- Topotijdreis.nl (topografische kaarten)
- Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

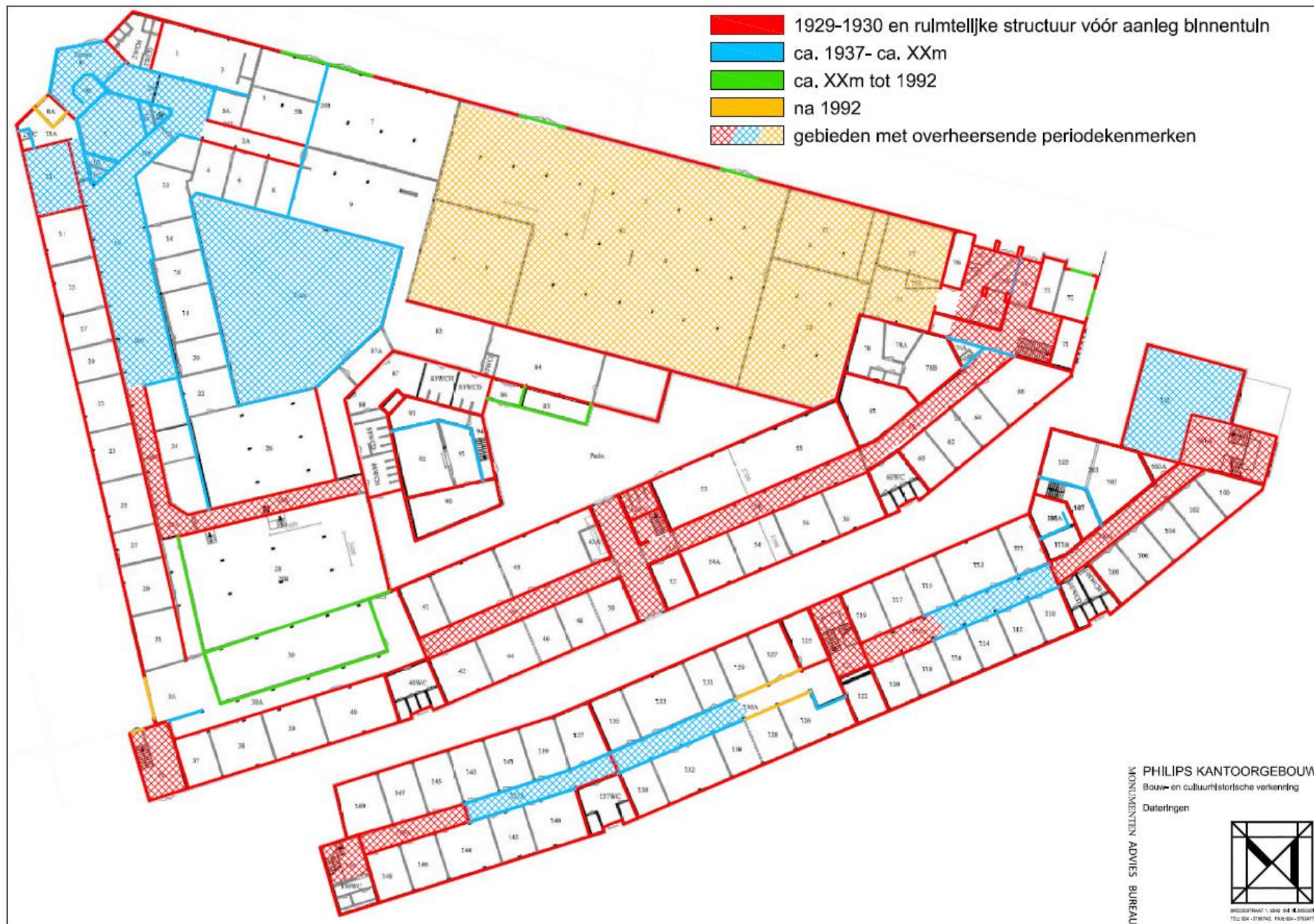
6.3 LITERATUUR

- Emmasingelkwadrant, Ontwikkelingsvisie gemeente Eindhoven, november 2016
- Vermeeren, K. Eindhoven tussen gloeikouske en gloeilamp Den Haag 1975
- Vermeeren, K. Eindhoven toen Eindhoven nog Eindhoven was Meppel/Den Haag 1977
- Vermeeren, K. 'Eindhoven verleden tijd' Rijswijk/Eindhoven 1982

- Beekman, P., *Eindhoven, stadsontwikkeling 1900-1960*, Mierlo 1982
- Bosman, K., Wagenaar, C.(red.), *Een geruisloze doorbraak*, Rotterdam, 1995
- Bosma, K., J.M. Casseres, Uitgeverij 010, 2003
- C.E.A., 'De wederopbouw van Eindhoven', in: *Publieke Werken*, 14 (1946), 129-131
- Hüsken, J en B, *Eindhovens verborgen verleden*, Zaltbommel, 2006
- Spoorenberg, J., Wit, H.A.M. de, (red.), *Eindhoven door de eeuwen*, Eindhoven, 1982
- Tops, A.J.J.H., Verschueren, J.M.Th., *Eindhoven*, Eindhoven, 1965

DATERINGSPLATTEGROND

WAARDENPLATTEGROND

